

Ruimtelijk Economische Visie

2025 – 2050
Provincie Zuid-Holland

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Samenvatting	3
Hoofdstuk 1: Inleiding	5
1.1. Aanleiding en doel van de REV	5
1.2. Scope van de REV	5
1.3. Rolneming provincie	8
1.4. Totstandkoming REV	9
1.5. Leeswijzer	9
Hoofdstuk 2: Context en analyse	10
2.1. Foto van de Zuid-Hollandse economie	10
2.2. Belangrijke ontwikkelingen voor de Zuid-Hollandse economie	12
2.3. Ruimtegebruik en ruimtevraag	14
Hoofdstuk 3: Ambities voor de Zuid-Hollandse economie	19
3.1. Toekomstbestendige ruimte voor ondernemen	19
3.2. Ruimte voor een duurzame economie	23
3.3. Ruimte voor een innovatieve economie	28
3.4. Ruimte voor een inclusieve economie	33
Hoofdstuk 4: Toekomstbestendig ruimtegebruik: beschermen, mengen & beter benutten	38
Hoofdstuk 5: Thematische en gebiedsgerichte uitwerking	43
5.1 Werklocaties	43
5.2 Economische sectoren	44
5.3 Gebiedsgerichte uitwerking	47

Samenvatting

Deze Ruimtelijk Economische Visie (REV) is opgesteld, als thematische uitwerking van het Ruimtelijk Voorstel, om regionaal te sturen op een toekomstbestendige economie. Om dat te bereiken, zetten we in op brede welvaart en selectieve groei.

Zuid-Holland staat voor een grote transitie om in de toekomst concurrerend te zijn en te blijven. We lopen steeds vaker aan tegen praktische, wettelijke en planetaire grenzen. Er zijn te weinig handen, zoet- en drinkwater is schaars, er is netcongestie, de biodiversiteit neemt af en er is een tekort aan woningen. We lopen tegen wettelijke grenzen aan op het gebied van stikstof, CO₂ en waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water). Maar ook de beschikbare locaties voor nieuwe economische ontwikkeling zijn schaars. We kunnen op de lange termijn niet alle wensen ruimtelijk faciliteren. Scherpe keuzes zijn nodig om onze ruimte het beste te benutten. Dit vraagt om een brede afweging, waarbij brede welvaart ons richting biedt. Naast economische indicatoren zijn gezondheid, arbeid, wonen, veiligheid, sociale cohesie, onderwijs, natuur, milieu en leefomgeving belangrijke indicatoren.

Lokale keuzes tellen niet automatisch op naar een logisch regionaal verhaal dat nodig is om met het Rijk en internationaal optimaal te kunnen schakelen. Meer regionale sturing is nodig. Duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit krijgen vanuit dit regionale perspectief prioriteit in Zuid-Holland.

1. Duurzaam: we willen in 2050 volledig circulair zijn, we reduceren uitstoot van CO₂ en worden klimaatneutraal. We gaan selectiever om met schaars zoet- en drinkwater en de beschikbare netcapaciteit. Werklocaties worden meer duurzaam, natuurinclusief, biodivers en klimaatadaptief.
2. Innovatief: we zetten in op versterking van onze sterke kennis en innovatie-ecosystemen en de technologische maakindustrie. We houden vast aan de kracht van de economische diversiteit in de regio.
3. Inclusief: alle inwoners kunnen in Zuid-Holland een goede boterham verdienen, we zetten meer in op beschikbaarheid, nabijheid en bereikbaarheid van betaalbare ruimte voor de (stads)verzorgende economie.

We hebben veel ambitie en we bieden perspectief, vanuit het besef dat we vanuit onze provinciale rol en instrumentarium een bijdrage kunnen leveren aan de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Zuid-Holland.

Voor de verdeling van de schaarse ruimte voor economie prioriteren we de volgende economische activiteiten:

1. De 'basis(economie)' heeft voldoende ruimte nodig. Dat gaat om ruimte voor maatschappelijke en nutsvoorzieningen en stadverzorgende bedrijvigheid die nodig is voor het functioneren van onze samenleving. Maar ook om sectoren van (nationaal) strategisch belang, die een bijdrage leveren aan onze strategische autonomie.
2. We maken ruimte voor activiteiten die bijdragen aan de transitie naar een circulaire en klimaat neutrale economie, waarin het hergebruik van producten en grondstoffen en het behoud van natuurlijke hulpbronnen het uitgangspunt is. We reserveren (tijdelijk) planologisch ruimte op strategische locaties om deze transitie te ondersteunen en mogelijk te maken. Zo bieden we bedrijven de kans (de omslag naar) duurzaamheid en circulariteit prioriteit te geven in hun bedrijfsvoering. We bieden op termijn geen nieuwe ruimte meer voor bedrijven die in de toekomst niet duurzaam en circulair willen produceren.
3. Voor ons toekomstig verdienvermogen zetten we in op onze sterke kennis- en innovatie-ecosystemen en de technologische maakindustrie, conform de vernieuwde Groeiagenda Zuid-Holland. Innovatieve bedrijven beschermen en clusteren we rondom (bestaande) kennis- en innovatie-ecosystemen, o.a. via branchering en samenhangend campusbeleid. We

bieden voldoende ruimte aan start-ups, scale-ups en innovatieve maakbedrijven om te kunnen groeien.

De belangrijkste keuzes waarmee we deze regionale sturing vormgeven zijn:

- We beschermen en behouden ruimte voor bedrijven. Waarbij we speciale aandacht hebben voor hoge milieucategorie (HMC) en watergebonden bedrijventerreinen. Daarnaast onderkennen we het belang van bereikbare en betaalbare ruimte voor stadsverzorgende bedrijvigheid, (maatschappelijke) voorzieningen en de wijk economie voor een inclusieve economie.
- We zetten daarom in op behouden en toevoegen van (mengbare) bedrijvigheid in woongebieden, zonder dat dit ten koste gaat van de woningbouwopgave. Dit zijn onder andere de nieuwe woonlocaties (3ha locaties), maar ook de brede binnenstad en HOV-invloedssferen (Hoogwaardig openbaar vervoer).
- De kracht van Zuid-Holland is haar diversiteit. We sluiten geen branches of sectoren uit, maar sturen wel kritisch op (rand)voorwaarden waar (bedrijfs)activiteiten aan moeten voldoen om ruimte in Zuid-Holland te krijgen. De bijdrage aan duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit is daarin leidend en bepaald de *'license to operate'* van bedrijven.
- Voor het beter benutten van de bestaande milieucategorieën en ruimte zetten we onder andere in op een verplaatsings- en herstructureringsfonds, regels in ons Omgevingsbeleid en samenwerking met onze partners.

We kiezen voor activiteiten met een hogere toegevoegde waarde voor de maatschappij, economie en ons verdienvermogen en een compact ruimtebeslag (zoveel mogelijk banen en toegevoegde waarde per m²). Bijvoorbeeld door te kiezen voor kwalitatief hoogwaardig werk met hoge (winst)marges in plaats van te concurreren op volume(productie) met lage (winst)marges. Over de omvang, invulling en locaties voor de basiseconomie maken we afspraken met regio's en gemeenten, eventueel op basis van verdiepend onderzoek.

Met bovenstaande keuzes geven we uitwerking aan het Ruimtelijke Voorstel. Via het Omgevingsbeleid kunnen we sturen op het beschermen van ruimte voor bedrijven, de gewenste transitie en *'license to operate'*. Met deze keuzes is op hoofdlijnen de visie en inzet van de provincie richting 2050 duidelijk en geven we richting aan de benodigde regionale sturing.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1. Aanleiding en doel van de REV

Zuid-Holland is een van de meest welvarende provincies in één van de meest welvarende landen ter wereld. Deze positie staat echter onder druk. De druk op de ruimte is groot en de complexiteit van opgaven neemt toe. Ook lopen we tegen de grenzen van ons water- en bodemsysteem aan. Ruimtelijke keuzes zijn nodig om nieuwe ontwikkelingen en maatschappelijke opgaven in goede banen te leiden. De provincie Zuid-Holland staat voor een toekomstbestendige economie. Dat vraagt om versnelling van de transitie naar een duurzame, innovatieve en inclusieve economie die een bijdrage levert aan de brede welvaart voor alle Zuid-Hollanders. Dat kan alleen als we werken aan een goed vestigingsklimaat, met voldoende, passende en goed benutte ruimte voor bedrijvigheid. De ontwikkeling naar een duurzame, innovatieve en inclusieve economie stelt andere eisen en wensen aan het gebruik van de ruimte, maar biedt ook kansen. De uitdaging is om beschikbare ruimte zo optimaal mogelijk te benutten. Om hier invulling aan te geven, heeft de provincie Zuid-Holland deze Ruimtelijk Economische Visie (REV) opgesteld.

De Ruimtelijk Economische Visie volgt uit het Coalitieakkoord 2023-2027¹ en is een uitwerking van het Ruimtelijk Voorstel 'Ruimtelijke koers voor Zuid-Holland'². Het vormt de basis voor herziening van het provinciaal Omgevingsbeleid en is het uitgangspunt voor een meerjarig ruimtelijk economisch uitvoeringsprogramma. Met deze visie willen we een bijdrage leveren aan een gezond en aantrekkelijk vestigingsklimaat voor ondernemers en een toekomstbestendige economie en krachtig Zuid-Holland.

1.2. Scope van de REV

Ruimte en economie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Bedrijven hebben fysieke ruimte nodig om te kunnen ondernemen en vinden hun personeel en toeleveranciers veelal in de directe omgeving. Ons vestigingsklimaat bepaalt hoe aantrekkelijk onze provincie is voor bedrijven. Dit gaat over de randvoorwaarden om te kunnen ondernemen, zoals de infrastructuur, het opleidingsniveau, een aantrekkelijke en gezonde leefomgeving, de aanwezigheid van andere bedrijven en de vestigingsmogelijkheden. Door het creëren van de ruimtelijke (rand)voorwaarden kunnen we ons vestigingsklimaat en economie versterken en vernieuwen. En door slimme economische keuzes te maken kunnen we veel ruimte (incl. milieuruimte en infrastructuur) besparen en beter benutten.

Deze visie gaat over de fysieke ruimte (kwantitatief en kwalitatief) die beschikbaar is voor onze economie. We focussen daarbij zowel op de belangrijkste economische clusters, zoals de Rotterdamse Haven, tuinbouwgebieden en kennisintensieve sectoren, als op de werklocaties die men verspreid over heel Zuid-Holland vindt, zoals bedrijventerreinen, detailhandelslocaties en kantoren. Tegelijkertijd vragen we ook aandacht voor (maatschappelijke) voorzieningen, waar dat raakt aan werklocatiebeleid en ruimte buiten werklocaties, zoals informele werkmilieus in (gemengde) woongebieden.

Het grootste deel van de bedrijfsactiviteiten in Zuid-Holland vindt plaats op werklocaties, zoals bedrijventerreinen, kantoren, detailhandelscentra en tuinbouwgebieden. Dit is de gebruiksfunctie 'werken' waar deze visie en het Ruimtelijk Voorstel betrekking op heeft. Er zijn ook economische

¹ Provincie Zuid-Holland (2023) Coalitieakkoord 2023-2027 'Krachtig Zuid-Holland'. Opgehaald van Provincie Zuid-Holland: <https://www.zuid-holland.nl/politiek-bestuur/coalitieakkoord-2023-2027/>

² Provincie Zuid-Holland (2024) Ruimtelijk Voorstel 'Ruimtelijke koers voor Zuid-Holland'. Opgehaald van Provincie Zuid-Holland: https://www.zuid-holland.nl/publish/pages/32571/ruimtelijk_voorstel_gs_toegankelijke_versie.pdf

sectoren waarvan de activiteiten voor een deel buiten deze werklocaties plaatsvinden, zoals de landbouwsector (agraris gebied), de visserijsector (zee en binnenwateren) of recreatie en toerisme (diverse toeristische locaties). Met de REV borgen we de ruimtelijk-economische ontwikkeling van deze sectoren, voor zover dat betrekking heeft op werklocaties. Daarbij valt te denken aan retailers, toeleveranciers, verwerkingsbedrijven of (agro)logistieke bedrijven in de visserij- of landbouwketen, die gehuisvest zijn in winkelgebieden en op reguliere, watergebonden, of agrologistieke bedrijventerreinen. Met betrekking tot recreatie en toerisme gaat het bijvoorbeeld om aantrekkelijke en levendige binnensteden die we onder andere versterken met ons detailhandelsbeleid. Door dergelijke werklocaties te beschermen en beter te benutten faciliteren we met de REV de ontwikkeling van deze sectoren in Zuid-Holland. De verdere (ruimtelijke) ontwikkeling van deze sectoren is nader uitgewerkt in het Omgevingsbeleid (zoals de beleidskeuzes 'toekomstbestendige landbouw' en 'erfgoed, cultuur en toerisme'), of in andere provinciale programma's, zoals het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied. Daar is voor gekozen omdat het Omgevingsbeleid de provinciale inzet al helder beschrijft, en omdat de opgaven van deze sectoren en gebieden breder dan primair ruimtelijk-economisch van aard zijn. Deze afbakening doet uiteraard geen afbreuk aan het economisch belang van de sectoren die in deze visie niet nader worden uitgewerkt.

De visie schetst een ruimtelijk-economisch toekomstperspectief voor Zuid-Holland, waarin onze ambities en uitgangspunten worden beschreven. Tot en met 2030 liggen veel ruimtelijke keuzes en afspraken al vast, zoals de vastgestelde regionale bedrijventerreinenstrategieën en Woon-werkakkoorden. We geven uitvoering aan deze bestaande afspraken. Om de gewenste transitie te ondersteunen en te versnellen zijn extra afspraken en keuzes nodig. We richten onze blik daarbij op 2050. Waar mogelijk en relevant wordt dit thematisch of gebiedsgericht uitgewerkt, en wordt inzicht gegeven in de provinciale inzet. Een meer gedetailleerde vertaling naar locaties, instrumentarium en toekomstige doorwerking in onder meer de regionale bedrijventerreinenstrategieën vormt onderdeel van het vervolgproces, waar we – samen met onze partners – vorm aan geven.

De visie en de daaruit voortvloeiende beleidsinzet heeft betrekking op de (huidige) geografisch grenzen van Zuid-Holland. Onze opgaven houden echter niet op bij de provinciegrenzen. Succesvolle uitvoering is mede afhankelijk van de inzet van andere (omliggende) provincies, het Rijk, de Eurodelta-metropool of de Europese Unie. Zoals de afspraken tussen Rijk en provincies over grip op grootschalige bedrijfsvestigingen, de nieuwe Nota Ruimte of het beleid van de nieuwe Europese Commissie. Waar relevant plaatsen we deze visie dan ook binnen een landelijke, Europese en mondiale context.

Relatie met ander beleid

De REV is opgesteld vanuit een provinciaal ruimtelijk-economisch perspectief. Tegelijkertijd heeft veel ander provinciaal beleid of beleid van andere overheden in meer of mindere mate een relatie met onze economie. Deze beleidstrajecten kennen ieder hun eigen doel, scope en planning. Het is de kunst om deze trajecten elkaar te laten versterken en de processen zo efficiënt mogelijk op elkaar af te stemmen. Hieronder worden enkele relevante beleidstrajecten beschreven die van invloed zijn op de REV.

Ruimtelijke koers Zuid-Holland 2050

Op 6 maart 2024 hebben Provinciale Staten het Ruimtelijk Voorstel 'Ruimtelijke koers voor Zuid-Holland' vastgesteld. Met het Ruimtelijk Voorstel zet de provincie Zuid-Holland in op een nieuwe ruimtelijke koers naar een toekomstbestendig Zuid-Holland 2050. We kiezen voor brede welvaart als kompas en sturen op kwaliteit in plaats van kwantiteit, waarbij water en bodem sturend als randvoorwaarde wordt gehanteerd. Dit betekent dat we open ruimte beter gaan beschermen, waarbij wonen en werken het doen met de ruimte die ze nu in gebruik hebben en die daarvoor is

gereserveerd. Dit betekent dat we niet meer vanzelfsprekend ruimte faciliteren op basis van ramingen en prognoses. Het Ruimtelijk Voorstel bevat keuzes die van invloed zijn op de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Zuid-Holland en vormt het kader voor de REV.

Programma NOVEX

In de zomer van 2022 heeft het Rijk het programma NOVEX (Nationale Omgevingsvisie Extra) gelanceerd. Programma NOVEX bestaat uit twee sporen: het hierboven genoemde Ruimtelijk Voorstel en de samenwerking in NOVEX-gebieden. NOVEX-gebieden zijn gebieden waar complexe opgaven en nationaal belang dusdanig stapelen dat ze vragen om intensieve samenwerking tussen gemeenten, waterschappen, provincie en het Rijk. Zuid-Holland is betrokken bij vier NOVEX-gebieden.³ Per NOVEX-gebied zijn ontwikkelperspectieven opgesteld. Deze geven invulling aan de opgaven van het gebied. De ontwikkelperspectieven zijn betrokken als bouwstenen bij de totstandkoming van de REV. Tegelijkertijd biedt de REV ons handvatten voor de verdere samenwerking en uitwerking van de NOVEX-ontwikkelperspectieven.

Nota Ruimte

Met de Nota Ruimte werkt het kabinet aan een nieuwe ruimtelijke hoofdstructuur voor Nederland richting 2050. De Nota Ruimte gaat over de leefomgeving in brede zin en bevat keuzes ten aanzien van allerlei ruimtelijke opgaven: van landbouw en natuur tot economie, volkshuisvesting en energie. Ruimte voor werk staat daarbij nadrukkelijk op de agenda, waarmee de Nota Ruimte een belangrijk richting biedt voor ons toekomstig ruimtelijk economisch beleid. Veel ruimtelijke keuzes kunnen en moeten regionaal nog worden gemaakt. Daarom benut het Rijk de provinciale ruimtelijke voorstellen en de nog op te stellen ruimtelijke arrangementen bij het maken van keuzes. Voor de provincie Zuid-Holland is de REV een van de bouwstenen voor de besprekingen over de Nota Ruimte en verdere samenwerking met het Rijk.

Tijdens het schrijven van de REV is het nationale Hoofdpijnenakkoord gepresenteerd. Bij de uitwerking zullen we aandacht vragen voor onze provinciale belangen, zoals in de REV beschreven.

Overige provinciale programma's

De provincie Zuid-Holland werkt aan diverse opgaven die bijdragen aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat, bijvoorbeeld ten aanzien van bereikbaarheid, energie-ontsluiting, de woningmarkt en een groene en gezonde leefomgeving. Voorbeelden daarvan zijn het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG), het provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (pMIEK) en de Strategie 'Samen bouwen aan een Circulair Zuid-Holland'. Deze opgaven hebben raakvlakken en slimme combinaties zijn noodzakelijk om onze ambities te realiseren. De REV is in samenhang en afstemming met andere provinciale opgaven ontwikkeld. Waar relevant leggen we

³ De Zuid-Hollandse NOVEX-gebieden zijn het Groene Hart, Haven Rotterdam en de Zuidelijke Randstad. Daarnaast is de provincie Zuid-Holland indirect betrokken bij het NOVEX-gebied Schiphol.

verbinding met deze opgaven en verwijzen we naar concrete beleidsdocumenten of lopende programma's.

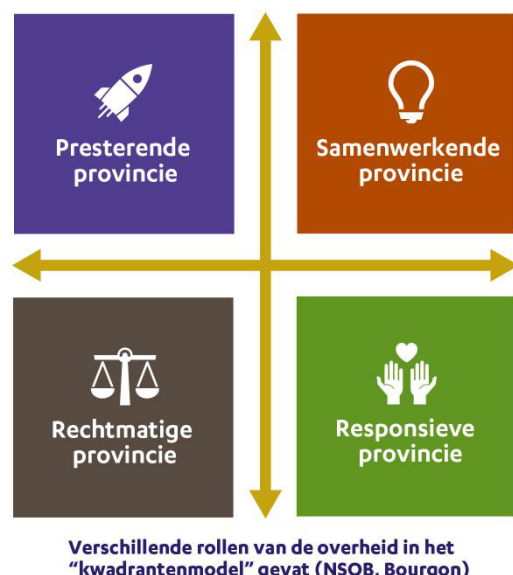
1.3. Rolneming provincie

Ruimtelijk-economische ontwikkelingen worden voor een groot deel beïnvloed door allerlei externe factoren als productiviteit, ondernemerschap en industriepolitiek. Dat maakt het lastig te voorspellen hoe de economie er in 2050 precies uit zal zien. Deze visie is dan ook geen blauwdruk voor de toekomst. Wel hebben we ambitie en bieden we perspectief, vanuit het besef dat we vanuit onze provinciale rol en instrumentarium bij kunnen dragen aan de gewenste ruimtelijk-economische ontwikkeling van Zuid-Holland.

Om onze economie te vernieuwen moeten (ruimtelijke) keuzes worden gemaakt. Dat vraagt om een actieve(re) rol van de provincie waarbij we meer regie nemen op ruimtelijke ontwikkeling en kaders stellen voor ruimtelijke afwegingen, maar waarbij we ook intensiever samenwerken met regio's en gemeenten. De provinciale inzet richt zich in het bijzonder op situaties waar transities op lokaal niveau onvoldoende ondersteund en geborgd worden, of ontwikkelingen ingaan tegen provinciale belangen. Uitgangspunt is dat de provincie stuurt op provinciale vraagstukken en lokale of regionale vraagstukken zoveel mogelijk aan de gemeente of regio laat. Dat betekent dat we voortdurend zoeken naar de juiste balans tussen de benodigde sturing van bovenaf en goede initiatieven van onderop.

We roepen onze partners, bedrijfsleven en medeoverheden op, om samen vorm te geven aan de vernieuwing van onze economie. Alleen door samen afspraken te maken en ons (ruimtelijk en financieel) instrumentarium in te zetten, kunnen we een positieve bijdrage leveren. Zo zorgen we er met elkaar voor dat Zuid-Holland een aantrekkelijke provincie blijft met een toekomstbestendig vestigingsklimaat. De transitie is wat de provincie betreft echter niet vrijblijvend. Het zal om moeilijke keuzes vragen en aan achterblijvers willen we op termijn geen ruimte meer bieden.

Bij de uitvoering van de REV past de provincie verschillende vormen van sturing uit het NSOB-kwadrantenmodel⁴ voor overheidssturing toe. We hebben al deze rollen nodig; ze vullen elkaar aan en kunnen 'gestapeld' worden. Zo zullen we aan de ene kant kwantitatief sturen op de uitbreiding van werklocaties (rechtmatige overheid). Aan de andere kant werken we samen met partners aan het beter benutten en toekomstbestendig maken van diezelfde ruimte op het gebied van energie, klimaatadaptatie en groen (samenwerkende en responsieve overheid). Afhankelijk van de opgave zal een passende rol worden gekozen. Onderdeel van de transitie is daarnaast dat we meer bewust rollen bij een opgave moet kiezen, maar deze rollen gaandeweg ook eventueel weer kunnen bijsturen. Waar mogelijk, wil de provincie een faciliterende, organiserende en regisserende

⁴ De Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) heeft in het kwadrantenmodel vier mogelijke rollen voor de overheid beschreven: responsief, samenwerkend, presterend of rechtmatig. Ieder kwadrant heeft eigen kenmerken en biedt

overheid zijn. Dat neemt niet weg dat we uitvoering blijven geven aan de toetsende taken die voortvloeien uit ons Omgevingsbeleid.

1.4. Totstandkoming REV

Deze Ruimtelijk Economische Visie is tot stand gekomen met betrokkenheid van veel partners. Zoals ambtelijke en bestuurlijke vertegenwoordigers vanuit medeoverheden, het bedrijfsleven, kennisinstellingen of andere (maatschappelijke) organisaties. Deze betrokkenheid heeft onder andere plaatsgevonden via (regionale) werksessies, bijeenkomsten en bestuurlijke overleggen. We zijn dankbaar voor de waardevolle input die alle betrokkenen hebben geleverd, om de kwaliteit, juistheid en volledigheid van deze visie te waarborgen. Tegelijkertijd zijn we ons ervan bewust dat zienswijzen op onderdelen zullen verschillen en voortdurende samenwerking noodzakelijk is om tot realisatie van onze ambities te komen.

1.5. Leeswijzer

We starten met een beschrijving van de ruimtelijk-economische context en belangrijkste trends en ontwikkelingen die van invloed zijn op de Zuid-Hollandse economie en de ruimte voor deze economie (hoofdstuk 2). Deze beschrijving leidt tot een nieuwe ambitie. Deze ambitie is vervolgens uitgewerkt langs drie hoofdlijnen: een duurzame, innovatieve en inclusieve economie. We zetten uiteen waar de hoofdlijn over gaat, wat de opgaven zijn voor de toekomst en wat we concreet willen doen om hieraan te werken (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 gaan we in op de ruimtelijk-economische beleidsinzet die nodig is om onze ambities te realiseren. In hoofdstuk 5 beschrijven we hoe onze ambities worden vertaald in een thematische en gebiedsgerichte uitwerking. Het afsluitende hoofdstuk 6 geeft inzicht in het vervolg.

De REV is voorzien van afbeeldingen en kaartmateriaal. Deze zijn bedoeld ter illustratie van de beleidsinzet en als vertrekpunt voor de dialoog. De kaarten zijn gemaakt op basis van de meest actuele en beschikbare data. Aan het kaartmateriaal kunnen geen rechten worden ontleend.

een ander perspectief op waarden en sturing. Meer informatie over het NSOB-kwadrantenmodel: Van der Steen et al, (2015) Sedimentatie in sturing

Hoofdstuk 2: Context en analyse

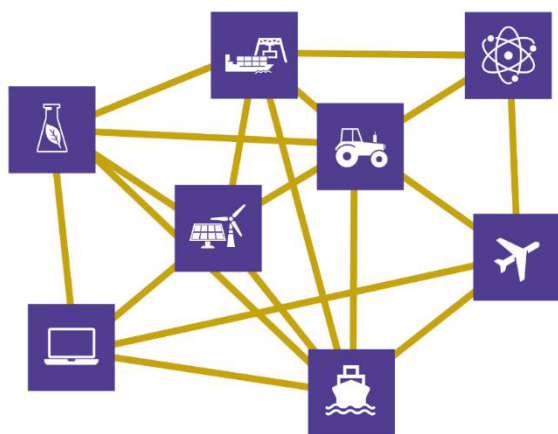
2.1. Foto van de Zuid-Hollandse economie

Zuid-Holland is het economisch zwaartepunt van Nederland. In Zuid-Holland woont bijna een kwart van de Nederlandse bevolking.⁵ Hier zijn circa 2,1 miljoen mensen werkzaam (2022), en daarmee 20% van het totaal aantal banen in Nederland. Het BBP van Zuid-Holland bedraagt jaarlijks ongeveer €200 miljard en de toegevoegde waarde bedraagt €180 miljard. Daarmee beslaat Zuid-Holland circa 21% van de economie van Nederland.⁶

Diversiteit aan sectoren

De Zuid-Hollandse economie wordt gekenmerkt door een grote diversiteit aan sectoren en bedrijven, die regionaal stevig verankerd en verbonden zijn. Zo huisvest Zuid-Holland het grootste haven- & industriële complex van Europa, een intensieve land- en (glas)tuinbouwsector en sterke (agro)logistieke clusters die verweven zijn met Nederland, (Noordwest-)Europa en de wereld. Verder kent onze provincie een stedelijke kennis- en diensteneconomie, met drie universiteiten en kennisinstellingen die tot de top in hun vakgebied behoren. Rond deze instellingen zijn innovatieclusters ontstaan, zoals de bio- & lifesciences, ruimtevaart, maritieme sector, duurzame energie, Artificial Intelligence (AI) en quantumtechnologie. Kennisuitwisseling tussen sectoren kan

bijdragen aan innovatie en nieuwe economische activiteiten. De hoogwaardige kennis en technologie wordt ontwikkeld en toegepast door het innovatieve en 'brede' midden- en kleinbedrijf (mkb), dat een belangrijke pijler van de Zuid-Hollandse economie vormt. Daarnaast zijn er belangrijke werkgevers in de verzorgende economie voor bijna vier miljoen inwoners, zoals de bouw-, voedsel-, zorg-, onderwijs- en veiligheidssector, die voor de economie, een inclusieve arbeidsmarkt en onze brede welvaart van grote betekenis zijn. Zuid-Holland ziet die diversiteit van de economie als een kracht om internationaal concurrerend en weerbaar te zijn.

Terugkoop positie

Van oudsher heeft Zuid-Holland een goede uitgangspositie: door de ligging, (digitale) infrastructuur, internationale verbindingen, een goed opgeleide beroepsbevolking en prettige leefomgeving. Zuid-

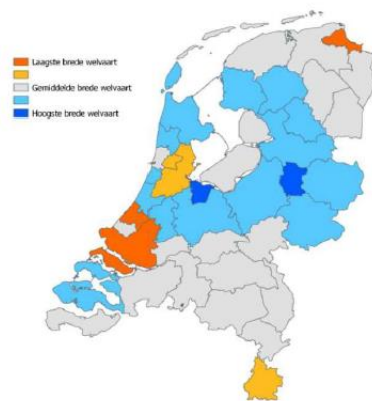
⁵ Zuid-Holland telt in 2024 ruim 3,8 miljoen inwoners. Centraal Bureau voor de Statistiek (2024). Dashboard bevolking. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking>

⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek (2024) Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/de-nederlandse-economie/2022/regionale-economische-groei-1995-2019/2-regionale-economische-groei>. Cijfers over 2022, geraadpleegd mei 2024

Holland is een sterk geïnternationaliseerde regio en een belangrijke vestigingsplaats voor bedrijven. Ook heeft Zuid-Holland een hoog innovatiepotentieel in vergelijking met vergelijkbare regio's. Desondanks is het Zuid-Hollandse aandeel van de nationale economie de afgelopen jaren teruggelopen. De groei van het bruto regionaal product blijft achter ten opzichte van de provincies Noord-Holland, Utrecht en Noord-Brabant.⁷ Ook de werkloosheid is in Zuid-Holland hoger dan gemiddeld.⁸ Volgens de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) blijft de economische groei achter door onvoldoende agglomeratiekracht. We benutten ons innovatiepotentieel onvoldoende, terwijl wij tegelijkertijd een aantal sectoren huisvesten die aan het eind van hun levenscyclus zitten en vernieuwing nodig hebben. Daarnaast profiteert niet iedereen in voldoende mate van de welvaart die de Zuid-Hollandse economie creëert. De verschillen tussen gebieden in Zuid-Holland zijn groot. De brede welvaart, zoals de inwoners van Zuid-Holland die ervaren, is in delen van onze provincie relatief laag en ook significant lager dan elders in ons land.⁹ Welzijn, gezondheid en veiligheid vragen om aandacht.¹⁰

Figuur 2: Ontwikkeling van het aandeel toegevoegde waarde in de Nederlandse economie, 1996 - 2020

Figuur 4: Regionale verschillen in brede welvaart (Universiteit-Utrecht, 2023)

Zuid-Holland in (inter)nationaal perspectief

Onze welvaart is voor een groot deel te danken aan onze internationaal georiënteerde economie, met de Rotterdamse Haven als belangrijkste knooppunt van Europa. Veel ruimtelijk-economische vraagstukken overstijgen daardoor automatisch de grenzen van onze provincie. De ontwikkeling van de (inter)nationale economie is daarom relevant voor onze provincie, maar niet altijd door de provincie te beïnvloeden. De rol van Zuid-Holland als (logistiek) knooppunt in Europa wordt belangrijker, nu de Europese Unie inzet op duurzame transitie van de economie en meer strategische autonomie. Ook systeemkeuzes voor energie en grondstoffen zijn nodig. De vraag is wat deze ontwikkelingen gaan betekenen voor de Zuid-Hollandse economie en belangrijke clusters als het Haven Industrieel Complex (HIC), de tuinbouw, kennisclusters en de maakindustrie en de kennisclusters. Niet alles hoeft en kan ruimtelijk in Zuid-Holland te worden geaccommodeerd. Dit vraagt om een (inter)nationaal perspectief en afspraken met andere provincies, het Rijk en Europa over specialisatie van (complementaire) clusters.

[Zie bijlage - Kaart: Ruimtelijk-economische positionering]

⁷ RaboResearch (2023) Regionale ongelijkheid de afgelopen vier jaar groter geworden. Opgehaald van RaboResearch: <https://www.rabobank.nl/kennis/d011404752-regionale-ongelijkheid-de-afgelopen-vier-jaar-groter-geworden>; Oevering, F. (2019). Economische verschillen tussen Nederlandse provincies. Utrecht: Rabobank.; CBS (2022) Regionale Monitor Brede Welvaart 2022. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>;

⁸ CBS (2023), Werkloosheid per provincie, 2023

⁹ Aalders, R. H. (2022). Koersen op brede welvaart in Zuid-Holland. Utrecht: Rabobank Research

¹⁰ Sander, F. R. (2023). Mainport Zuid-Holland. Utrecht: Rabobank Research Unit

2.2. Belangrijke ontwikkelingen voor de Zuid-Hollandse economie

De druk op de ruimte in Zuid-Holland is groot en neemt toe

Allerlei functies concurreren met elkaar om ruimte, terwijl de kwaliteit van onze leefomgeving onder druk staat. Ook voor economische ontwikkelingen is behoefte aan ruimte. Daarnaast leidt de ontwikkeling naar een duurzame, innovatieve en inclusieve economie tot andere eisen en wensen die we stellen aan werklocaties. Tot nu toe is de vraag naar ruimte voor economische activiteiten vaak beantwoord met het bieden van extra ruimte, bijvoorbeeld door landbouwgrond te transformeren en door nieuw land te realiseren, zoals de Tweede Maasvlakte. Deze aanpak is niet oneindig houdbaar. In het Ruimtelijk Voorstel is om die reden vastgelegd dat wonen en werken zich dienen te ontwikkelen binnen de ruimte die daarvoor is gereserveerd.

Grenzen water- en bodemsysteem in zicht

Eeuwenlang hebben we in Nederland het water- en bodemsysteem beheerst en naar onze hand gezet om onze ruimtelijke en economische ambities waar te maken. Inmiddels lopen we tegen de grenzen van deze beheersbaarheid aan: zowel technisch als financieel is het niet meer mogelijk om al onze ruimtelijke en economische wensen te blijven faciliteren.¹¹ Klimaatverandering en zeespiegelstijging maken ons water- en bodemsysteem steeds kwetsbaarder. Onze bestaanszekerheid is op langere termijn alleen gegarandeerd als we keuzes maken die ons water- en bodemsysteem versterken en behouden als basis voor onze toekomstige brede welvaart en verdienvermogen.

Versnelling van verduurzaming en transities vragen om inzet

Een circulaire economie is een economisch systeem dat het hergebruik van producten en grondstoffen en het behoud van natuurlijke hulpbronnen als uitgangspunt neemt, en waarde-creatie voor mens, natuur en economie in iedere schakel van het systeem nastreeft. Nederland wil in 2050 circulair zijn en in 2030 de helft minder ruwe grondstoffen verbruiken.¹² Zuid-Holland is een economisch zwaartepunt van ons land en verantwoordelijk voor 30% van het grondstoffengebruik in Nederland.¹³ Onze economie leunt van oudsher relatief sterk op sectoren die gebruik maken van fossiele brand- en grondstoffen en lineaire productiemethoden op termijn.¹⁴ Dit geeft ons een grote verantwoordelijkheid in de transitie naar een circulaire economie. Door bedrijven en overheden wordt hier al aan gewerkt, bijvoorbeeld met de Groeiagenda Zuid-Holland. Op dit moment wordt er in de provincie Zuid-Holland al 17,5% minder primaire grondstoffen gebruikt bij de productie van (consumptie)goederen dan in 2014.¹⁵ Echter, onze economie groeit harder waardoor we per saldo meer zijn gaan produceren en consumeren.¹⁶ Daarnaast lopen we steeds vaker aan tegen planetaire¹⁷ en wettelijke grenzen op het gebied van de uitstoot van stikstof en de afname van biodiversiteit.¹⁸ Ook zet de beperkte beschikbaarheid van (duurzame) energie en (zoet- en drink)water, de 'license to operate' voor bedrijven onder druk. Versnelde transitie en het ruimtelijk opbouwen van, en ombouwen naar, een duurzame economie is noodzakelijk. De transitie biedt ook

¹¹ Ministerie van Infrastructuur & Milieu (2014) Kamerbrief over rol Water en Bodem bij ruimtelijke ordening

¹² Rijksoverheid (2020) Nederland circulair in 2050 – Rijksbrede programma circulaire economie

¹³ Provincie Zuid-Holland (2024) Monitor Circulair Zuid-Holland. Opgehaald van Provincie Zuid-Holland: <https://circulair.zuid-holland.nl/activiteit/monitor-circulair-zuid-holland>

¹⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek (2024) Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2024/15/driekwart-aangevoerde-goederen-verlaat-zuid-holland-weer#:~:text=Zuid%2DHolland%20was%20in%202022,van%20goederen%20in%20Zuid%2DHolland>

¹⁵ Provincie Zuid-Holland (2024) Monitor Circulair Zuid-Holland. Opgehaald van Provincie Zuid-Holland: <https://circulair.zuid-holland.nl/activiteit/monitor-circulair-zuid-holland/>

¹⁶ Planbureau voor de leefomgeving (2023) Integrale Circulaire Economie Rapportage 2023. Opgehaald van Planbureau voor de leefomgeving: www.pbl.nl/publicaties/integrale-circulaire-economie-rapportage-2023

¹⁷ Seffen, W. R. (2015). Planetary boundaries: guiding human development on a changing planet. Maryland, Verenigde Staten: National Library of Medicine

¹⁸ Planbureau voor de leefomgeving (2020). Monitor Nationale Omgevingsvisie - Nulmeting bij de start van de Nationale Omgevingsvisie. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

kansen: met een circulaire economie verdienen we straks ons geld, creëren we de banen van de toekomst en verbeteren we het vestigingsklimaat voor bedrijven.

Geopolitieke machtsverschuivingen en spanningen zetten ons concurrentievermogen onder druk

De Europese afhankelijkheid van grondstoffen, energie en technologieën heeft direct effect op de open Nederlandse economie. Dit heeft grote gevolgen voor Zuid-Hollandse sectoren en bedrijven. Het is belangrijk om onze open economie te behouden, maar ook de geopolitieke status van Europa te versterken en onze economische veiligheid te waarborgen. De roep om meer strategische autonomie wordt luider in Europa, waarbij industrie- en grondstoffenpolitiek lijkt terug te keren. Dat betekent meer grip op technologieontwikkeling, industriële productiecapaciteit (o.a. voor defensie), energieonafhankelijkheid en beschikbaarheid van benodigde grondstoffen. Ook de provincie Zuid-Holland wil een bijdrage aan leveren, door cruciale kennis, innovaties of bedrijvigheid te beschermen, te faciliteren en te stimuleren.

Demografische ontwikkelingen veranderen onze arbeidsmarkt en economie

Volgens de regionale bevolkingsprognose blijft de bevolking in Zuid-Holland groeien¹⁹, met name in en rond de grote steden.²⁰ Steden zijn populair door de nabijheid van voorzieningen, banen, ontmoetingsplekken en opleidingen. In Zuid-Holland wonen en werken daarnaast steeds meer mensen met een migratieachtergrond, en speelt arbeidsmigratie een steeds belangrijker rol in een groeiende economie. De toename van de bevolking zorgt voor een groeiende behoefte aan huisvesting en (ruimte voor) werk. Tegelijkertijd neemt het aantal ouderen toe. Dit leidt mogelijk tot structurele krapte op de arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt verandert zelf ook. Mede vanwege vergrijzing zullen steeds meer Nederlanders in de zorg moeten werken: 1 op de 4 in 2040, tegen 1 op de 6 nu²¹, tenzij we dit vraagstuk effectief aan weten te pakken. Anderzijds zorgen automatisering en digitalisering voor ander type werk en kansen voor een efficiëntere arbeidsmarkt. Deze trends en ontwikkelingen hebben grote impact op de Nederlandse samenleving en economie en samenleving. De vraag is welke (mate van) groei Zuid-Holland kan absorberen en hoe we omgaan met ons arbeidspotentieel. Daarbij is het belangrijk dat alle Zuid-Hollanders in voldoende mate kunnen participeren en profiteren van economische groei, ook buiten de stedelijke gebieden een goede boterham kunnen verdienen.

¹⁹ Planbureau voor de leefomgeving (2024) Opgehaald van Planbureau voor de leefomgeving:

<https://www.pbl.nl/onderwerpen/bevolking>

²⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek (2024) Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-verstedelijking/waar-groeit-of-krimpt-de-bevolking->

²¹ Zorginstituut Nederland (2024) Opgehaald van Zorginstituut Nederland:

<https://www.zorginstituutnederland.nl/actueel/nieuws/2022/09/19/waar-we-met-iza-nu-staan-is-al-een-enorme-stap-voorwaarts>

2.3. Ruimtegebruik en ruimtevraag

Economie en ruimte zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Voor een toekomstbestendige economie met voldoende verdienvermogen is een aantrekkelijk vestigings- en ondernemingsklimaat nodig. Dit gaat over de randvoorwaarden voor bedrijven om in een land te ondernemen, zoals goede infrastructuur, hoge kwaliteit van de leefomgeving, aantrekkelijke voorzieningen, een beroepsbevolking met de juiste kennis en vaardigheden en ruimte voor economische activiteiten op de juiste plekken. Dit alles vraagt om voldoende ruimte en slimme keuzes om ruimte beter te benutten. De ruimte voor economie bestaat uit verschillende typen werklocaties, zoals het Haven Industrieel Complex (HIC), tuinbouwgebieden, bedrijventerreinen, kantoorlocaties en detailhandelslocaties. De bedrijventerreinen omvatten zo'n 6,0%²² van de totale fysieke ruimte in Zuid-Holland.²³

Werklocaties binnen de REV

Haven Industrieel Complex

De Rotterdamse Haven is de grootste haven van Europa en een vervoersknooppunt van internationale betekenis. De haven en het Haven Industrieel Complex (HIC) is op dit moment voor een groot deel gericht op de overslag en verwerking van fossiele brandstoffen. Het HIC speelt een (inter)nationale sleutelrol bij het realiseren van de transitie en de klimaatopgave en is dé plek in Zuid-Holland waar de energie-, grondstoffen- en materialentransitie vorm moeten krijgen. Met zijn unieke kenmerken zoals een hoge milieuclassificatie, goede multimodale ontsluiting, aanwezige bedrijven en instellingen en (energie)infrastructuur heeft het de potentie zich te ontwikkelen tot het meest duurzame haven- en industriecomplex ter wereld. Zo kan het internationaal concurrerend blijven.

Tuinbouw

²² Centraal Bureau voor de Statistiek (2024) Bestand Bodemgebruik. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: [https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/bestand-bodemgebruik#:~:text=Het%20Bestand%20Bodemgebruik%20\(BBG\)%20is,dominante%20bodemgebruik%20op%20maaivel,dniveau%20weer](https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/bestand-bodemgebruik#:~:text=Het%20Bestand%20Bodemgebruik%20(BBG)%20is,dominante%20bodemgebruik%20op%20maaivel,dniveau%20weer)

²³ Landelijk ligt dit op 2,6%.

De tuinbouwsector is van groot economisch belang voor Nederland. De Nederlandse tuinbouwketen heeft een uitvoerwaarde van 27,6 miljard euro per jaar en veel werkgelegenheid (meer dan 80.000 banen binnen heel Nederland, waarvan het merendeel in Zuid-Holland), is de tuinbouwsector het tweede economische cluster van Zuid-Holland. In de provincie Zuid-Holland bevinden zich drie van de zeven nationale 'Greenports', en ongeveer 70% van het Nederlandse tuinbouwareaal. De opgave is om toe te werken naar een toekomstbestendig (glas)tuinbouwcluster, dat in 2040 zowel klimaatneutraal, circulair, als economisch rendabel is. We zetten in op behoud van het bruto areaal van het cluster, om het voortbestaan van de hele tuinbouwketen te waarborgen.

Bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen zijn een cruciale schakel in het economisch functioneren van Zuid-Holland. De provincie telt 617 bedrijventerreinen, waar ongeveer 33.000 bedrijven gehuisvest zijn. Met ruim 475.000 banen is zo'n 27% van de werkgelegenheid hier gevestigd.²⁴ De meeste bedrijven op bedrijventerreinen zijn mkb-bedrijven, vaak met een sterke lokale binding. Dit zijn motoren van de lokale en regionale economie. Bedrijventerreinen zijn daarnaast dé locaties waar hinder veroorzakende functies zich kunnen vestigen, zoals stadsverzorgende bedrijven (bouw, service), (stads)logistiek en (circulaire) industrie. Daarmee zijn het ook dé plekken waar de transitie naar een duurzame en circulaire economie vorm moet krijgen.²⁵ Tegelijkertijd zullen bedrijventerreinen ook zelf moeten transformeren tot klimaatadaptieve, natuurinclusieve, biodiverse, duurzame locaties.

Kantoren

Kantoren in Zuid-Holland bieden ruimte aan circa 535.000 arbeidsplaatsen.²⁶ Voor een goede kantorenmarkt is het noodzakelijk dat er voldoende kantooruimte is op de juiste plekken. De huidige kantorenvoorraad biedt landelijk genoeg ruimte voor de kantoerbehoefte in 2050.²⁷ Er is echter sprake van regionale verschillen. In delen van Zuid-Holland kunnen in 2050 tekorten optreden.²⁸ Nieuwe hoogwaardige kantooruimte is met name nodig op goed bereikbare locaties met een groot en divers voorzieningenaanbod²⁹, bijvoorbeeld in de directe nabijheid van de centrale treinstations van Rotterdam en Den Haag (incl. het Central Innovation District), en in beperkte mate in kwalitatief hoogwaardige stationsgebieden zoals in Leiden. Hoewel de focus ligt op de toplocaties, blijft ook het behoud van regionale kantoorlocaties van belang. In de strijd om de ruimte ervaren deze locaties echter vaak druk om kantooruimte te transformeren ten behoeve van de woningbouwopgave. Daarnaast zal sloop, renovatie en nieuwbouw van kantoren nodig blijven, omdat bestaande kantoorgebouwen en kantoorlocaties verouderen en incourant raken.

Detailhandel

Detailhandel is belangrijk voor stads- en dorpscentra en voor werkgelegenheid. 1 op de 10 Zuid-Hollanders (zo'n 380.000 arbeidsplaatsen) verdient zijn of haar brood in de detailhandel. Veel winkelgebieden en -centra hebben de afgelopen jaren echter positie verloren. Zowel het winkelvloeroppervlakte als het aantal winkels is gedaald. Terwijl het aandeel bestedingen via internet in de dagelijkse sector (boodschappen) van 3,2% naar 6% en in de niet dagelijkse sector van 25,9% naar 31,6% is gestegen. Een ontwikkeling die naar verwachting de komende jaren doorzet. Bijna alle

²⁴ Provincie Zuid-Holland (2024) Monitor Bedrijventerreinen. Opgehaald van Provincie Zuid-Holland: https://atlas.zuid-holland.nl/Geoweb56/index.html?viewer=Monitor_Bedrijventerreinen

²⁵ STEC Groep (2021) Behoeftetering bedrijventerreinen Zuid-Holland

²⁶ Cushman & Wakefield (2023) Trendrapportage Kantorenmarkt Zuid-Holland

²⁷ Buitelaar et al. (2017) De toekomst van kantoren. Opgehaald van Planbureau voor de Leefomgeving: <https://www.pbl.nl/publicaties/de-toekomst-van-kantoren>

²⁸ Uitgaande van een hoog groeiscenario, bij een gelijkblijvende kantorenvoorraad en rekening houdend met een frictieleegstand van 5 procent.

²⁹ TNO (2023) Inventarisatie Innovaties Kantorenmarkt. Opgehaald via Kenniscoalitie Energietransitie: <https://energy.nl/publications/stand-van-zaken-en-ontwikkelingen-verduurzaming-kantorenmarkt/#:~:text=Verduurzaming%20kantoren&text=Bij%20oude%20kantoren%20gaat%2044,groter%20dan%20bij%20oude%20kantoren>

centra hebben te maken met een transformatieopgave waarbij andere maatschappelijke, economische en woonfuncties de ruimte van winkels deels gaan innemen. Centra zullen steeds meer moeten veranderen van ‘*places to buy*’ naar ‘*places to be*’, om levendig en attractief te blijven om te bezoeken of om er te werken.

[Zie bijlage - Kaart: Ruimtelijk-economische hoofdstructuur]

Veranderende ruimtevraag

De afgelopen jaren is de economische situatie snel veranderd, wat zorgt voor veel ruimtelijke dynamiek. De vraag naar ruimte is sterk opgelopen. Die toename is voor een deel toe te schrijven aan een groei van de economie. De nieuwe ruimtevraag richt zich voornamelijk op bedrijventerreinen: van gemengd stedelijk, tot industrieterreinen met een hoge milieucategorie (HMC) en watergebonden functies.³⁰

Een deel van de vraag ontstaat doordat bestaande bedrijventerreinen transformeren naar een andere functie, zoals woningen. Hierdoor zijn de laatste jaren al veel binnenstedelijke, HMC- en watergebonden terreinen getransformeerd en is ruimte voor bedrijven verloren gegaan. In de door de provincie aanvaarde regionale bedrijventerreinenstrategieën zijn nu nog zo’n 60 bedrijventerreinen – ten dele – aangewezen als transformatielocaties voor woningbouw (ruim 660 ha). Als gevolg van deze transformatie verwachten we tot en met 2040 nog een aanvullende vervangingsvraag van (maximaal) 189 hectare. Ook vertrekken veel bedrijven uit de stad, doordat de (milieu)ruimte door functiemenging voor bedrijvigheid beperkt wordt of bedrijfsruimte onbetaalbaar wordt. Dit wordt problematisch als hierdoor onvoldoende ruimte blijft voor de bestaande of nieuwe bedrijven, of als deze in hun functioneren belemmerd worden. Daarom vinden we het belangrijk dat er voldoende ruimte blijft voor werkfuncties.

Werklocaties in en om de stad worden belangrijker vanuit logistiek (consumentenmarkt, last-mile) en circulair (retourstromen) oogpunt, maar ook vanwege de hoogwaardige en flexibele arbeidsmarkt. Daarnaast zorgen deze locaties voor een levendige stad waar iedereen kan wonen en werken. De brede binnenstad biedt tevens mogelijkheden om bedrijven met een lage milieucategorie te huisvesten die nu nog op bedrijventerreinen zitten. Tegelijkertijd neemt de vraag toe naar omvangrijke locaties voor grote geclusterde bedrijvigheid en activiteiten waarmee hinder van geluid, geur of stof gepaard gaat. Denk hierbij aan industriële activiteiten gericht op het verzamelen, opslaan en verwerken van reststromen en de bijbehorende logistiek. Ook de schaalvergroting van de logistiek vraagt om grote, geconcentreerde plekken. Dat faciliteren we langs de A12, de haven en voor verslogistiek in de Dutch Fresh Port en in de Greenport West-Holland, onder de voorwaarden zoals opgenomen in het Omgevingsbeleid.

Beperkt aanbod

In Zuid-Holland ligt het aanbodpercentage van bedrijfsruimte op bestaande bedrijventerreinen medio 2023 op circa 2,6%, en daarmee ver onder een gezond frictieniveau van 5%.³¹ Dit duidt op aanhoudende krapte op de bedrijfsruimtemarkt. Er is in provinciaal beleid nog zo’n 900 ha³² benoemd voor nieuwe bedrijventerreinen (3ha-locaties), waarvan de ontwikkeling voor een groot deel nog moet starten. De vastgestelde 3ha-locaties zijn in principe de maximaal beschikbare locaties voor uitbreiding. Bedrijvigheid zal zich binnen deze ruimte moeten (door)ontwikkelen, waar ook de nodige ruimte voor transitie-opgaven moet worden geboden.

³⁰ STEC Groep (2021) Behoefteraming bedrijventerreinen Zuid-Holland

³¹ STEC Groep (2024) Inventarisatie grootschalige leegstand bedrijventerreinen

³² Deze 900 ha bestaat uit 3 ha-locaties en al vastgestelde harde bestemmingsplannen

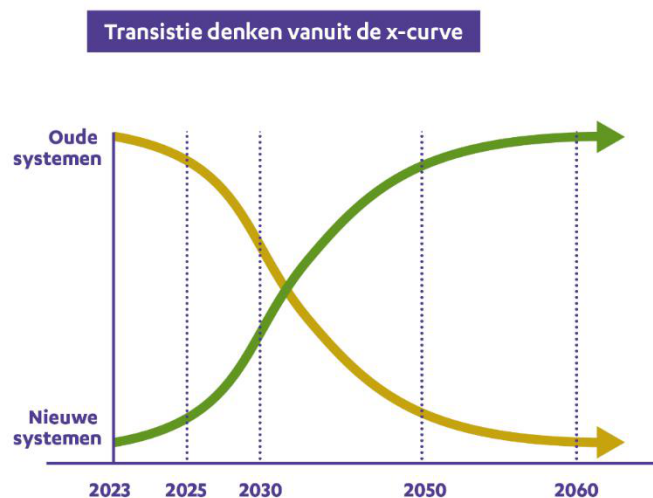
Ruimte voor transitie

Door de transitie naar een circulaire, klimaat- en duurzame economie ontstaan er nieuwe ruimtevragers. In scenario's van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) voor 2050 vraagt een circulaire economie in Nederland mogelijk tot 40 procent meer ruimte³³. Daarbij dient rekening te worden gehouden met een fase met dubbel ruimtegebruik, waarin het nieuwe circulaire systeem groeit naast de bestaande (lineaire) productiecapaciteit. Deze overgangsfase vraagt om 'schuifruimte' voor sanering en verbouwing van installaties of gebouwen, verplaatsing van bedrijven en aanleg van infrastructuur. De precieze aard en omvang van de circulaire economie in 2050 en de gevolgen per provincie zijn nog onduidelijk, maar voor een succesvolle transitie is het belangrijk dat rekening wordt gehouden met circulaire bedrijfsactiviteiten die de komende decennia ontstaan. Zoals recycling, (bio)grondstofverwerking en binnenstedelijke locaties voor reparatie en deeleconomie.

Daarnaast verandert de ruimtevrage door elektrificatie van de samenleving en economie, bijvoorbeeld voor de mobiliteit, warmtevraag en industriële processen. De aansluiting op (duurzame) energie-infrastructuur en andere faciliteiten (zoals duurzame mobiliteit en multimodaliteit) wordt belangrijker bij de vestiging van bedrijven. Dergelijke randvoorwaarden zijn nodig om in te spelen op de transitieopgave en in de toekomst geld te blijven verdienen. Als gevolg van netcongestie zijn er grote delen van ons land waar de beschikbaarheid van elektriciteitstransport beperkt is. Zuid-Holland bevindt zich op dit moment in een relatief goede positie wat betreft netcongestie³⁴, maar het is zaak om vroegtijdig ruimte voor energie-infrastructuur te reserveren. In de Meerjarenprogramma's Infrastructuur Energie en Klimaat (MIEK) worden momenteel keuzes vastgelegd over nieuwe energie-infrastructuurprojecten, zoals hoogspanningsverbindingen, transformatorstations of waterstofleidingen. Dat gebeurt zowel op nationaal niveau (nMIEK) als op provinciaal niveau (pMIEK). De ruimtelijke inpassing daarvan is een enorme uitdaging, die ten dele neer zal slaan op werklocaties.

2.4. De ruimtelijk-economische transitieopgave voor Zuid-Holland

Zuid-Holland staat voor een grote uitdaging om in de toekomst concurrerend te blijven. Dit vraagt om inzet van bedrijven en sectoren, maar ook om aanpassing van de ruimte voor bedrijvigheid. De transitie van onze economie zal een overgangsfase kennen waarin oude systemen worden om- of afgebouwd en nieuwe systemen worden opgebouwd. Deze beweging verloopt niet vloeiend, maar zal per economische sector in tempo verschillen en zal zich over meerdere decennia uitstrekken. De transitie kent daarnaast onzekerheden. Veel innovaties zijn nog niet uitontwikkeld en de ruimtelijke consequenties nog niet duidelijk. Dit soort transitieën lenen zich daardoor minder goed voor het sturen op vastomlijnde mijlpalen. Innovatie, flexibiliteit en nieuwe manieren van samenwerking zijn hard nodig. De opgave is om vorm te geven aan de transitie van onze economie, binnen de schaarse ruimte die daarvoor beschikbaar is. Dat betekent dat we zo optimaal mogelijk gebruik moeten maken van de bestaande ruimte en beschikbare uitbreidingslocaties. De verwachting is dat de ruimtevrage op termijn niet meer volledig bediend kan worden. Er moeten dus keuzes en

³³ Planbureau voor de leefomgeving (2023) Integrale Circulaire Economie Rapportage 2023. Opgehaald van Planbureau voor de leefomgeving: www.pbl.nl/publicaties/integrale-circulaire-economie-rapportage-2023

³⁴ Netbeheer Nederland (2024) Capaciteitskaart Netbeheer Nederland. Opgehaald van Netbeheer Nederland: <https://www.netbeheernederland.nl/netcapaciteit-en-flexibiliteit/capaciteitskaart>

afspraken worden gemaakt welke ruimte vraag we binnen de provincie accommoderen, en welke consequenties dit heeft binnen én buiten onze provinciegrenzen. In het volgende hoofdstuk zijn onze ambities en keuzes verder uitgewerkt.

Hoofdstuk 3: Ambities voor de Zuid-Hollandse economie

3.1. Toekomstbestendige ruimte voor ondernemen

De provincie staat voor een toekomstbestendige economie met een gezond en aantrekkelijk vestigingsklimaat voor haar ondernemers en inwoners. Dat betekent versnelling van de transitie naar een duurzame, innovatieve en inclusieve economie. We geven ruimtelijk-economisch beleid vorm, zodat het bijdraagt aan brede welvaart voor alle Zuid-Hollanders. Dit bepaalt in steeds belangrijker mate de *'license to operate'* van bedrijven, en vormt daarmee ons afwegingskader voor economische activiteiten waarvoor we ruimte bieden in Zuid-Holland. Om hier invulling aan te geven zetten we in op selectieve groei, waarbij duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit prioriteit krijgen bij de verdeling van de beschikbare ruimte. We introduceren *'license to operate'* en prioriteren de activiteiten die bijdragen aan een toekomstbestendige economie.

Brede welvaart

Maatschappelijke uitdagingen vragen om een brede (politieke) afweging. Brede welvaart biedt een kompas om deze keuzes te maken. Brede welvaart omvat alles wat mensen van waarde vinden.³⁵ Naast 'smalle welvaart' (bruto regionaal product en inkomen) zijn gezondheid, arbeid, wonen, veiligheid, sociale cohesie, onderwijs, natuur, milieu en leefomgeving belangrijke indicatoren. Bovendien betreft het niet alleen de kwaliteit van leven in het 'hier en nu', maar ook het welzijn van mensen 'elders' en 'later'. De verschillende deelaspecten van brede welvaart gaan niet altijd samen; er is vaak sprake van uitruilen tussen verschillende doelen. Daarom is het essentieel dat er keuzes worden gemaakt. Het Ruimtelijk

Voorstel geeft daarin richting. Hierin staan belangrijke aspecten van brede welvaart centraal, zoals de belangen van toekomstige generaties en het maken van keuzes op basis van maatschappelijk toegevoegde waarde en kwaliteit. We willen ruimtelijke keuzes meer gaan prioriteren op gezondheid, kwaliteit en veiligheid van de leefomgeving. Met de herziening van ons Omgevingsbeleid, de nieuwe begroting en met de provinciale 'Actieagenda brede welvaart' geven we hier komende periode nader invulling aan.³⁶

De bijdrage van economie aan brede welvaart door selectieve groei

De economie en bedrijven kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan brede welvaart. We sturen hierop door te kiezen voor kwaliteit en selectieve groei. Bijvoorbeeld bij keuzes rondom ruimtelijke functies, investeringen in infrastructuur en door selectief om te gaan met groei van economische

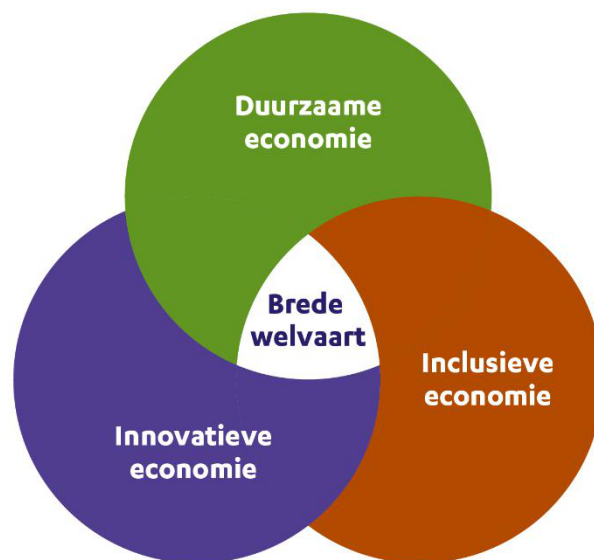
³⁵ Planbureau voor de Leefomgeving (2024) 'Brede welvaart in de regio'. Opgehaald van Planbureau voor de leefomgeving: <https://www.pbl.nl/brede-welvaart-in-de-regio>

³⁶ In het coalitieakkoord 'Krachtig Zuid-Holland' is afgesproken dat er uiterlijk in 2025 een brede welvaartsagenda is opgesteld voor de provincie Zuid-Holland. Daarnaast wordt verkend hoe we het brede welvaartperspectief kunnen verankeren in onze begrotingssystematiek.

activiteiten. Dat betekent dat we niet meer vanzelfsprekend ruimte faciliteren op basis van ramingen en prognoses, maar gericht kijken naar de bijdrage van economische ontwikkelingen aan brede welvaart en het Zuid-Hollandse ecosysteem. Activiteiten die hieraan bijdragen verdienen onze steun en ruimte. Ramingen en prognoses zijn daarbij vooral ondersteunend bedoeld en meer kwalitatief van aard. Selectieve groei vraagt ook om versnelling: Zuid-Holland wil verouderde clusters niet als laatste sluiten.

Ruimte voor een duurzame, innovatieve en inclusieve economie

Duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit zijn de pijlers van een toekomstbestendige economie en krijgen prioriteit bij de verdeling van de ruimte. We zetten in op een duurzame economie zonder schadelijke uitstoot en die gebaseerd is op een circulair energie- en grondstoffsysteem. We zetten in op een innovatieve economie met een gezond en aantrekkelijk vestigingsklimaat dat ruimte biedt aan ondernemerschap. We zetten in op een inclusieve economie met gelijke kansen voor iedereen, waarin iedereen een goede boterham kan verdienen en op een prettige en gezonde manier kan leven. Voor al deze ontwikkelingen is 2050 onze horizon.

License to operate

De bijdrage aan brede welvaart en een duurzame, innovatieve en inclusieve economie bepaalt in steeds belangrijker mate de *'license to operate'* van bedrijven. Het vormt ons afwegingskader voor economische activiteiten waarvoor ruimte wordt geboden. We ondersteunen bedrijven in de transitie naar 'toekomstbestendigheid', maar wie niet toekomstbestendig is verliest op termijn zijn *'license to operate'* en daarmee aanspraak op onze steun en (toekomstige) ruimte in onze provincie.

'License to operate' gaat over het verantwoord uitvoeren van activiteiten. De *'license to operate'* vormt de maatschappelijke legitimatie die een organisatie nodig heeft om te kunnen bestaan en (blijven) opereren in een samenleving. Het hebben en houden van een *'license to operate'* is breder dan het voldoen aan wet- en regelgeving, of verkrijgen van een officiële vergunning van de overheid. De wet trekt weliswaar de grenzen, maar het verkrijgen van maatschappelijk legitimiteit omvat meer dan het enkel vastleggen van zakelijke afspraken. Het gaat ook over de sociale acceptatie en erkenning die een organisatie krijgt van de maatschappij. Dat is een continu proces waarbij de verankering in de maatschappij, de verbinding met stakeholders en de toegevoegde waarde die organisaties leveren bij het oplossen van maatschappelijke knelpunten uiteindelijk de *'license to operate'* bepalen. De *'license to operate'* is daarmee een voorwaarde voor een winstgevende toekomst voor organisaties.

Bij een *'licence to operate'* staan maatschappelijke behoeften centraal. Dit is in lijn met de maatschappelijke doelen van de Omgevingswet, waarmee wordt gestreefd naar het doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften. Daarnaast bevat de Omgevingswet een algemene zorgplicht. Dit houdt in dat overheden, bedrijven én burgers verantwoordelijk zijn voor een veilige en gezonde leefomgeving. Om dit te kunnen beoordelen is kennis nodig over de gevolgen van een activiteit, zowel op het gebied van milieu en ecosysteem alsook de maatschappelijke gevolgen, bijvoorbeeld acceptatie en economisch profijt. De *'licence to operate'* bestaat uit verschillende onderdelen, waar de provincie op wil sturen.

De *'license to operate'* bestaat ten eerste uit wettelijke vereisten die reeds zijn vastgelegd. Dat geldt bijvoorbeeld voor Kaderrichtlijn Water (2027), het terugbrengen van de uitstoot van CO₂ (2030) en stikstofdepositie (2035), de participatiewet en externe veiligheid. Deze wettelijke doelen moeten worden gehaald binnen de termijnen die wettelijk zijn bepaald.

Daarnaast bestaat de *'license to operate'* uit factoren, waarover afspraken zijn of worden gemaakt met samenwerkende overheden, bedrijven of de samenleving. Hierbij gaat het om het gebruik van energie, grondstoffen en zoet- en drinkwater, circulair, huisvesting van arbeidsmigranten en gezondheid. Een voorbeeld hiervan is het Grondstoffenakkoord. Ten slotte zijn er factoren waar nog geen afspraken over zijn gemaakt, maar waar wij als provincie in toenemende mate op gaan sturen, zoals ruimtegebruik, brede welvaart en transities.

'License to operate' is (nog) geen juridisch instrument, maar wel bruikbaar als sturingsmiddel en als middel voor gesprek. In de uitwerking van deze visie werken wij de *'license to operate'* samen met onze partners verder uit, waarbij we het sturingsinstrumentarium en de bijbehorende termijnen verder concretiseren. We verwerken dit in ons Omgevingsbeleid. Daarnaast dagen wij (nieuwe) ruimtevragers uit om hun bijdrage aan de duurzame, innovatieve en inclusieve economie te vergroten. Voor activiteiten die hier positief aan bijdragen spannen wij ons extra in.

Prioritering van economische activiteiten

Duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit staan niet los van elkaar; ze kunnen elkaar versterken en leiden samen tot brede welvaart. Tegelijkertijd kunnen ze ook op gespannen voet met elkaar staan bij het maken van ruimtelijke keuzes. De ontwikkeling van een innovatieve technologie hoeft bijvoorbeeld niet per definitie duurzaam te zijn. De context is veelal bepalend bij het maken van de juiste keuze. Dat vraagt om samenwerking met alle betrokkenen, en in enkele gevallen om maatwerk. In eerste instantie zijn gemeenten de aangewezen partij om economische (bedrijfs)activiteiten te faciliteren, bijvoorbeeld via omgevingsplannen en vergunningverlening. Wanneer dit lokaal tot knelpunten leidt, (boven)regionale belangen onder druk komen te staan en scherpe keuzes nodig zijn, pakt de provincie haar rol bij de verdeling van de ruimte. Dit geldt zowel voor nieuw uit te geven ruimte, bestaande (schuif)ruimte die beschikbaar komt of gemaakt kan worden en ruimte die momenteel niet goed wordt benut. Bij de verdeling van de ruimte voor economie geven we prioriteit aan de volgende activiteiten:

1. Basiseconomie en strategische belangen: De 'basiseconomie' heeft voldoende ruimte nodig. Dat gaat om maatschappelijke en nutsvoorzieningen en stadverzorgende bedrijvigheid die noodzakelijk is voor het functioneren van onze samenleving. Dit betreft functies die vanwege hun (milieu)ruimtegebruik moeilijk inpasbaar zijn, zoals afval- of betoncentrales. Ook gaat het om stadsverzorgende bedrijvigheid en voorzieningen die uit stedelijke en landelijke gebieden verdwijnen, omdat ze steeds moeilijker (betaalbare) ruimte vinden, zoals huisartsen of onderwijs. Daarnaast gaat het om activiteiten die vanwege hun (nationale) strategische belang een bijdrage leveren aan onze strategische autonomie. Bijvoorbeeld sectoren waar Nederland of Europa minder afhankelijk wil zijn van derden, zoals defensie, kritische materialen/technologieën, duurzame energie, of de productie van voedsel of medicijnen. De

benodigde aard en omvang van deze basiseconomie en strategische belangen kan in de loop van de tijd veranderen.

2. Circulaire economie: We maken ruimte voor activiteiten die bijdragen aan de transitie naar een circulaire en klimaat neutrale economie, waarin het hergebruik van producten en grondstoffen en het behoud van natuurlijke hulpbronnen het uitgangspunt is. Het gaat daarbij om activiteiten op enkele strategische locaties, die een sleutelrol spelen in het circulaire netwerk. Zo bieden we bedrijven de kans (de omslag naar) duurzaamheid en circulariteit prioriteit te geven in hun bedrijfsvoering. Op termijn bieden we geen nieuwe ruimte meer voor bedrijven die niet duurzaam en circulair opereren.
3. Kennis- en innovatie-ecosystemen, technologische maakindustrie en toegevoegde waarde: Voor ons toekomstig verdienvermogen zetten we in op onze sterke kennis- en innovatie-ecosystemen en de technologische maakindustrie, conform de Groeiagenda Zuid-Holland. We bieden ook ruimte aan start-ups en scale-ups om te kunnen groeien. We geven daarbij prioriteit aan activiteiten met een hogere toegevoegde waarde voor de samenleving en economie en een compact ruimtebeslag (zoveel mogelijk toegevoegde waarde per m²).

1 Basiseconomie en strategische belangen

2 Circulaire economie

3 Kennis- en innovatie-ecosystemen, maakindustrie en toegevoegde waarde

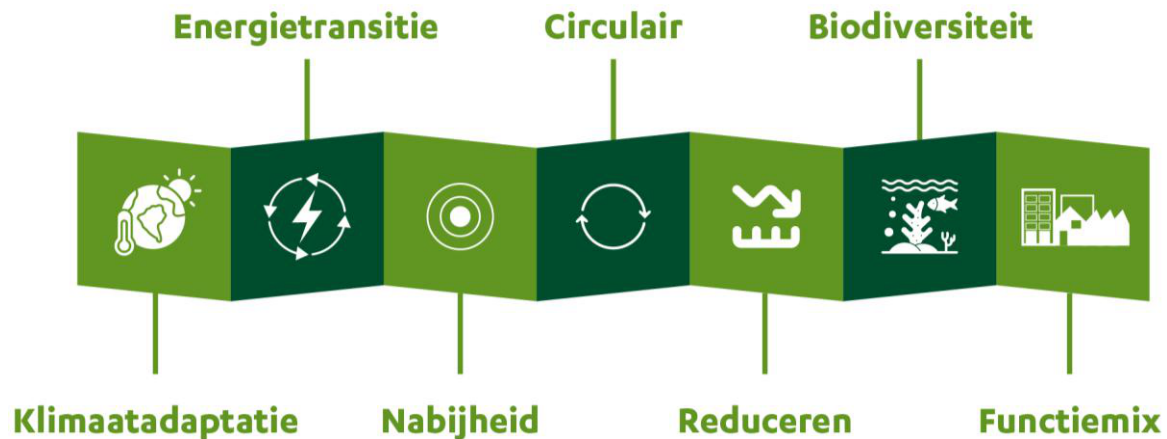
Met bovenstaande keuzes is op hoofdlijnen de visie en inzet van de provincie voor de komende decennia duidelijk. Hierop zal het provinciale Omgevingsbeleid worden aangepast, zodat we meer sturen op brede welvaart, de *'license to operate'* en de prioritering van ruimte voor bedrijven. Daarnaast zullen wij onder andere sleutelgebieden en -locaties van provinciaal belang identificeren, waarop bovenstaande prioritering van toepassing kan zijn. Dit vraagt om doorvertaling naar gebieden, samenwerking en afspraken met onze partners. Hoe we hier verder invulling aan geven is onderdeel van een uitvoeringsprogramma. Daarin wordt ook uitgewerkt welk instrumentarium beschikbaar en nodig is, om te sturen op bestaande en nieuwe ruimte voor de economie.

Wat gaan we doen in ons uitvoeringsprogramma?

- We operationaliseren de *'license to operate'* en vertalen dit in ons Omgevingsbeleid.
- We identificeren sleutelgebieden en -locaties van provinciaal belang, waarop de prioritering van ruimte voor bedrijven van toepassing kan zijn.
- We werken samen met onze partners aan afspraken en doorvertaling naar gebieden.
- We werken instrumentarium uit om te sturen op bestaande en nieuwe ruimte voor de economie.

3.2. Ruimte voor een duurzame economie

We zetten in op een duurzame economie zonder schadelijke uitstoot en die gebaseerd is op een circulair energie- en grondstoffensysteem. Nieuwe en bestaande werklocaties en activiteiten worden circulair, natuurinclusief, biodivers en klimaatadaptief.

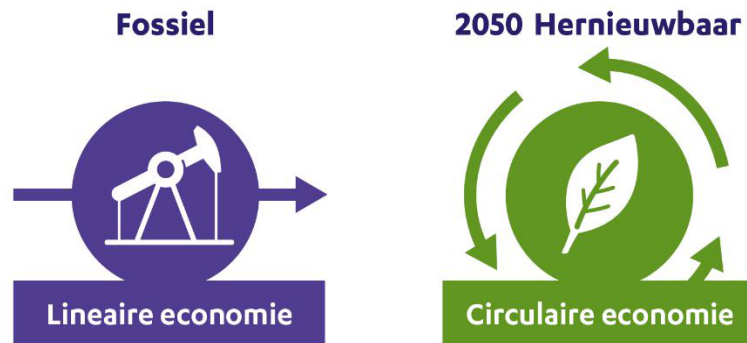
Een toekomstbestendige economie is duurzaam. Klimaatverandering, energietransitie en de opkomst van een circulaire economie raken ook Zuid-Holland. Daarom zetten we in op de transitie naar een duurzame en klimaat neutrale economie, zonder schadelijke uitstoot, en die spaarzaam gebruik maakt van zoet- en drinkwater en gebaseerd is op een circulair (incl. klimaat neutraal) energie- en grondstoffensysteem. Als gevolg van deze transitie ontstaan er nieuwe ruimtevragers en zal de ruimtevrage van bestaande bedrijvigheid veranderen. Vooral (tijdelijke) ruimte voor de transitie naar een circulaire economie vraagt aandacht. Daarnaast heeft de vraag naar duurzame energie ruimtelijke en economische gevolgen voor Zuid-Holland, bijvoorbeeld voor de aanlanding van wind op zee, de import van waterstof of de aansluiting van bedrijven op nieuwe energie-infrastructuur. Tot slot zetten we in op klimaatadaptatieve werklocaties met aandacht voor dieren en planten, als onderdeel van een duurzame economie en aantrekkelijke leefomgeving.

Ruimte voor circulaire economie

In 2050 wil Nederland volledig circulair zijn. Zuid-Holland moet stappen zetten om de transitie naar een circulaire economie in Nederland haalbaar te maken. Met de strategie 'Samen bouwen aan een Circulair Zuid-Holland' vervult de provincie daarbij de rol van opdrachtgever, verbinder en aanjager. Bedrijven hebben zelf ook een belangrijke rol, door meer duurzaam en circulair te werken. De circulaire economie biedt kansen. Het biedt mogelijkheden voor nieuwe werkgelegenheid en kostenbesparing door slim gebruik van grondstoffen. Met een circulaire economie verdienen we straks geld én creëren we de banen van de toekomst. Door nu te innoveren kunnen we straks vooroplopen en zelf sturing en vormgeven aan de toekomstige economie. Daarmee verbeteren we ook het vestigingsklimaat voor bedrijven.

Wat is een circulaire economie?

Een circulaire economie is een economisch systeem dat het hergebruik van producten en grondstoffen en het behoud van natuurlijke hulpbronnen als uitgangspunt neemt en waarde-creatie voor mens, natuur en economie in iedere schakel van het systeem nastreeft. Een circulaire economie gaat klimaatverandering en verdere afname van biodiversiteit tegen. Ook is de circulaire economie een antwoord op grondstofschaarste, hoge prijzen en ongewenste afhankelijkheden van (kritieke) grondstoffen uit het buitenland.³⁷

Ruimtelijke strategie voor een circulaire economie

Op hoofdlijnen is een ruimtelijke strategie voor een circulaire economie in Zuid-Holland ontwikkeld.³⁷ De strategie bevat een ruimtelijke hoofdstructuur die zicht geeft op specialisatiekansen van verschillende regio's en welke locaties geschikt zijn voor belangrijke circulaire schakels. Het gaat daarbij om circulaire sleutelgebieden en -locaties, zoals bedrijventerreinen en circulaire (bouw)hubs. Met name watergebonden locaties met een hoge milieucategorie en multimodale transportmogelijkheden (bereikbaar via water, spoor en weg) zijn belangrijke locatiefactoren in een circulaire economie. Om de transitie naar een circulaire economie te maken is het belangrijk dat we deze locaties beter benutten.

Circulaire hoofdstructuur: hotspots en hub-systeem

De komende jaren werken we met prioriteit aan een achttal circulaire hotspots: locaties met een uniek profiel, waarin belangrijke circulaire functies voor Zuid-Holland een plek zullen krijgen. We starten met:

- Westflank Rotterdam: het ontwikkelgebied aan de westkant van Rotterdam inclusief Merwe-Vierhavens waar stad en (maak)industrie elkaar raken
- De Oude Rijnzone: het gebied rondom Leiden en Alphen aan den Rijn dat raakt aan het Groene Hart en waar de verzorgende circulaire economie voor de steden vorm krijgt.
- Drechtsteden: waar het haven- en industriegebied ontwikkelt ten behoeve van een circulaire maritieme sector.

Samen met regionale partners werken we per gebied aan een ruimtelijke circulaire strategie. Daarin willen we komen tot een verdieping op relevante circulaire ketens en hun benodigde ruimtelijke randvoorwaarden. Het uiteindelijke doel is om deze regionale strategie te operationaliseren en te realiseren, zodat ruimtelijke schakels die nodig zijn voor de realisatie van circulaire ketens 'landen' op de meest logische plek.

Een ander belangrijk element is de realisatie van een circulair hub-systeem in Zuid-Holland. Dit hub-systeem bestaat uit knooppunten voor opslag, uitwisseling en distributie van grondstoffenstromen. Deze hubs bedienen circulaire logistiek systemen op verschillende schaalniveaus (wijk-, stad- of metropoolhub) en kennen een specialisatie: op- en overslag van grondstoffen, halffabricaten en retourstromen van materialen en goederen. Voor deze locaties geldt dat we de aard-, omvang en benodigde randvoorwaarden met onze partners gaan verkennen.

Ruimtelijke reservering

Om te voorkomen dat onomkeerbare keuzes worden gemaakt die de transitie naar een circulaire economie in de weg kunnen staan, hebben we de intentie om in samenspraak met gemeenten (tijdelijk) planologisch ruimte te reserveren van in potentie strategische locaties voor de circulaire

³⁷ Provincie Zuid-Holland (2023) Ruimtelijke strategie circulair Zuid-Holland. Provincie Zuid-Holland: <https://circulair.zuid-holland.nl/activiteit/ruimtelijke-strategie/>

economie. Het gaat daarbij om (delen van) enkele locaties met unieke eigenschappen voor de circulaire economie, zoals multimodaal (weg, spoor, water) ontsloten locaties, HMC- en watergebonden bedrijventerreinen, bedrijventerreinen aan stadsranden en haven- en industriegebieden. Daarbij hebben we in het bijzonder aandacht voor locaties die onderdeel zijn van de circulaire hotspots en het circulaire hub-systeem. Als uitwerking van de REV onderzoeken we op zeer korte termijn welk instrumentarium daarvoor nodig is, en wat juridisch en financieel haalbaar.

Nieuw te ontwikkelen werklocaties zetten we primair in voor bedrijven en activiteiten die bijdragen aan een circulaire economie, passend bij het circulaire profiel van een gebied. Ook stimuleren we kansen voor circulaire activiteiten die zich voordoen bij nieuwe gebiedsontwikkelingen. Denk daarbij aan het creëren van ruimte voor kleinschalige circulaire bedrijvigheid (reparatie, recycling, kleinschalige hubs) bij stadsontwikkeling.

Energie

De transitie naar een duurzaam energiesysteem is cruciaal. Naast het inzetten op energiebesparing bij bedrijven, gaat het over het gebruik van duurzaam opgewekte elektriciteit, duurzame warmte en duurzame gassen en de aanleg van benodigde energie-infrastructuur (transport, opslag, conversie). De aansluiting op energie-infrastructuur wordt steeds belangrijker bij de vestiging en ontwikkeling van bedrijven, om in te kunnen spelen op de energietransitie en in de toekomst te blijven ondernemen.

De realisatie van nieuwe locaties voor het opwekken van elektriciteit, het winnen van warmte en de bijbehorende infrastructuur voor transport opslag en conversie, gaat meer ruimte vragen, ook op werklocaties. Vanwege (dreigende) netcongestie zal er meer vraag ontstaan naar zogenaamde energiehubs, waar bedrijven energie delen en samenwerken aan opwek, opslag, conversie van duurzame energie. We faciliteren de ruimtevraag voor nieuwe energie-infrastructuur op werklocaties wanneer dit ruimtelijk inpasbaar is, en bij voorkeur te combineren valt met de bedrijfsactiviteiten op deze locaties, en voorziet in de energiebehoefte van de aanwezige bedrijven of de directe omgeving van die werklocatie.

Binnen het provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (pMiek) werkt de provincie met haar partners aan een toekomstbeeld van het energiesysteem in Zuid-Holland. Dit toekomstbeeld is nodig om in de komende jaren beslissingen te nemen op het gebied van energie-infrastructuur. De verwachting is dat het aanbod aan energiedragers per regio zal verschillen. We kiezen ervoor grote energievragers te realiseren op plekken waar veel (duurzaam) energie aanbod en infrastructuur beschikbaar is of beschikbaar komt. Het energie aanbod wordt zodoende meer sturend voor het vestigen van (energie-intensieve) bedrijven. Dit zal ertoe leiden dat we bestaande en nieuwe energie-intensieve bedrijvigheid meer clusteren rondom dit aanbod, mits dit ruimtelijk inpasbaar is, en past binnen de gereserveerde ruimte voor bedrijvigheid. Op plekken waar onvoldoende aanbod of infrastructuur is, worden ontwikkelingen alleen aangesloten als dit netneutraal kan. Voor de aansluiting van (cruciale) circulaire schakels en innovatie-ecosystemen bezien we met netbeheerders of deze voorrang kunnen krijgen.

De groeiende vraag naar duurzame energie biedt ook kansen. Zuid-Holland kent daarom een sterk ecosysteem rondom energie, energietechnologie en energietransitie. De provincie stimuleert en ondersteunt dit waar mogelijk.

Rondom Delft bevinden zich de belangrijkste kennisinstellingen op dit thema (TU Delft, TNO), met wereldklasse onderzoeks- en testprogramma's. Rondom het Haven Industrieel Complex (HIC) Rotterdam wordt ingezet op het opschalen naar een waterstofeconomie waaruit ook groene basisstoffen voor de (petro)chemische industrie geproduceerd worden. Het convenant over de

ontwikkeling van de groene waterstof economie op 'energy island' Goeree Overflakkee vormt daarin een belangrijk onderdeel.

We stimuleren de innovatieve ontwikkeling van duurzame energie en innovaties die de energiebehoefte terugbrengen en zien dit als een nieuwe internationaal sterke economische sector voor Zuid-Holland. Het gaat dan bijvoorbeeld over de productie en herverwerking van zonnepanelen en -boilers, warmtepompen, batterijen, geothermie, industriële elektrificatie en windturbines.

Klimaat, water & bodem

We worden steeds vaker geconfronteerd met de impact van klimaatverandering, zoals zeespiegelstijging, hittestress, verzilting en gebrek aan (drink)water. Klimaatverandering kan op termijn grote impact hebben op de (ligging en ontwikkeling van) haven, industrie en bedrijventerreinen en het functioneren van de economie. We zullen ons moeten aanpassen aan de veranderende omstandigheden. Dat betekent dat zowel overheden (met ruimtelijke inrichting) als bedrijven (met investeringen) rekening moeten houden met periodes van extremere hitte, extremere neerslag, falende bemaling of te weinig zoet- of drinkwater (droogte, verzilting, drinkwatercapaciteit). De veranderingen in het klimaat leiden er ook toe dat water en bodem meer sturend worden in ruimtelijke ordening.³⁸ De 'Klimaatonderlegger Zuid-Holland' wordt onderdeel van het provinciale Omgevingsbeleid en sturend bij de ruimtelijke inrichting. Ook de kwaliteit en beschikbaarheid van zoet- en drinkwater is van groot belang voor de economie. De provincie zet in op de verbetering van de waterkwaliteit, conform de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de doelen met betrekking tot drinkwaterbesparing. Dit betekent dat bedrijfsactiviteiten meer in balans moeten zijn met de omgeving, door ten minste aan de wettelijke verplichtingen op het gebied van onder andere de KRW en drinkwaterbesparing te voldoen. Dit vormt een extra opgave en urgentie voor de transitie van de economie.

Werklocaties in balans met de leefomgeving

In een duurzame economie zijn werklocaties niet alleen plekken waar bedrijven werken aan de energie- en grondstoffentransitie, maar de locaties zelf ook bijdragen aan gezondheid, klimaatadaptatie, planten en dieren en verbetering van landschapskwaliteit. Dit is niet alleen nodig voor een duurzame samenleving en economie, maar draagt ook bij aan het leef- en vestigingsklimaat en de creativiteit, productiviteit en gezondheid van onze inwoners. De samenhang tussen deze opgaven wordt ook onderkend en uitgewerkt in de Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland. Hiervoor is ruimte nodig en moeten we inzetten op het beter benutten van werklocaties. Denk aan optoppen, anders inrichten van parkeervoorzieningen en de toevoeging van meer groen en water voor meer klimaat- en hittebestendige locaties. Binnen het programma 'Werklandschappen van de toekomst' krijgt de ambitie om bedrijventerreinen groen, gezond en toekomstbestendig te maken vorm. Zuid-Holland wil gebruik maken van de kennis en expertise van dit programma, en heeft daarom een 'green deal' getekend om bedrijventerreinen te ontwikkelen als 'Living Lab' of 'ambassadeursterrein'. Deelname aan het programma werklandschap van de toekomst is een aanvulling en versterking van onze bestaande inzet. Met het programma verduurzaming bedrijventerreinen zetten we daarnaast in op het op orde brengen van de basiskwaliteit (organisatiegraad) van bedrijventerreinen, het stimuleren van verduurzamingsprojecten (circulair, energy hubs, groen en klimaatadaptief) en netwerkvorming en kennisdeling.

Wat gaan we doen in ons uitvoeringsprogramma?

- We geven prioriteit aan circulaire bedrijvigheid op nog te ontwikkelen bedrijventerreinen, passend bij het circulaire profiel van de regio.
- We werken de komende jaren met onze partners aan de ontwikkeling en realisatie van samenhangende strategieën voor de circulaire hotspots.

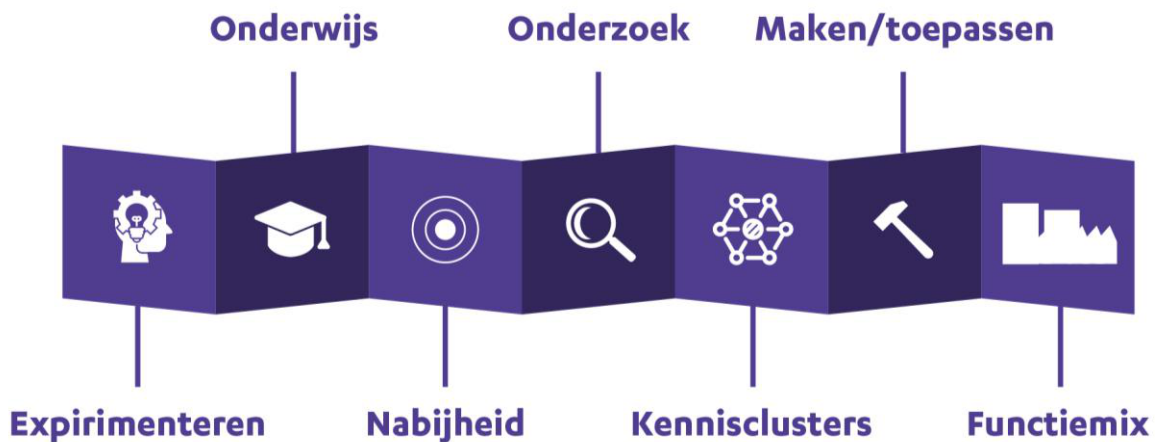
³⁸ Deltares, B. S. (2021). Op Waterbasis - Grenzen aan de maakbaarheid van ons water- en bodemsysteem. Delft: Deltares.

- We reserveren (tijdelijk) planologische ruimte voor in strategische locaties voor de circulaire economie.
- In het Nationaal Programma Circulaire Economie werken we toe naar bestuurlijke afspraken tussen rijk en regio over ruimte & circulair. Wij vragen het Rijk om een ruimtelijke strategie voor een circulair Nederland in Europese context te ontwikkelen.
- We geven uitvoering aan de geactualiseerde strategie 'Samen bouwen aan een Circulair Zuid-Holland (2024-2027)'. We faciliteren de ruimtevraag voor energie- en waterinfrastructuur op werklocaties waar dit ruimtelijk inpasbaar is, te combineren valt met de (hoofd)activiteiten op deze locaties, en voorziet in de energiebehoefte van de aanwezige bedrijven.
- We zetten in op duurzame en circulaire werklocaties, onder andere via het programma werklandschappen van de toekomst.

[Zie Bijlage - Kaart: Duurzame Economie]

3.3. Ruimte voor een innovatieve economie

We zetten in op een innovatieve economie met een gezond en aantrekkelijk vestigingsklimaat dat ruimte biedt aan ondernemerschap.

Innovatie is van belang voor de kennis- en concurrentiepositie van Zuid-Holland, ons toekomstig verdienvermogen en voor brede welvaart. Het gaat zowel om de ontwikkeling van nieuwe kennis en innovatie vanuit onze sterke kennis en innovatie-ecosystemen, als de toepassing ervan in het bredere bedrijfsleven in Zuid-Holland. De toegang tot ruimte is een randvoorwaarde om te kunnen innoveren, groeien en internationaal concurrerend te blijven. Daarnaast stimuleert fysieke, cognitieve en institutionele verbondenheid de samenwerking tussen bedrijven en is daarmee belangrijk voor innovatie.

De ruimte om innovatie te faciliteren staat steeds vaker onder druk. Rondom innovatieve hotspots, zoals campussen en fieldlabs, is het lastig om voldoende ruimte voor bedrijvigheid te realiseren of dreigt een tekort.³⁹ Onze Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter constateert daardoor steeds vaker dat innovatieve en groeiende bedrijven zich niet in Zuid-Holland kunnen vestigen.

Innovatie zorgt ook voor een veranderende ruimtevraag. Bijvoorbeeld doordat productieprocessen duurzaam en circulair worden, of veranderen door robotisering en digitalisering. De komende vijf tot tien jaar is in Zuid-Holland een groeiende ruimtevraag voor innovatieve bedrijven en productiemethoden te verwachten.⁴⁰ Een voorbeeld hiervan is de behoefte aan toeleverende hightech bedrijvigheid van de 'chipsector'. Gericht ruimtelijk programmeren is nodig om groei voor innovatieve technologie mogelijk te houden. Op langere termijn is mogelijk sprake van een ruimtelijk inverteffect, bijvoorbeeld doordat innovatie zorgt voor meer productie en toegevoegde waarde op dezelfde vierkante meter.

Kennis en innovatie-ecosystemen

De meeste innovatie ontstaat in kennis en innovatie-ecosystemen waar publieke en private sleutelpartijen samenwerken aan nieuwe technologieën en toepassingen. Innovatieve hotspots, zoals campussen en fieldlabs, waar economische activiteiten zich ruimtelijk concentreren, zijn vruchtbare

³⁹ Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (2023) Programma Ruimte voor Economie en kamerstuk 33009, nr. 12 – Innovatiebeleid.

⁴⁰ STEC Groep & Technopolis Group (2021) Impact technologische innovaties op ruimtegebruik economische sectoren in Zuid-Holland

plekken omdat de kans op kruisbestuiving groot is. Door op of rondom een innovatiehotspot gevestigd te zijn kunnen gerelateerde partijen profiteren van kennis die door anderen is opgedaan.

Met gedeelde faciliteiten (denk aan fieldlabs voor onderzoek, testen, educatie) wordt een hotspot een interessante vestigingsplek voor bedrijven, en is tegelijkertijd minder (milieu)ruimte nodig. Ruimtewinst is ook te behalen door gezamenlijke voorzieningen, zoals parkeergarages, catering of kinderopvang. Daarnaast wisselen bedrijven onderling meer en sneller kennis en personeel uit, wat het gehele netwerk versterkt. Talenten, investeerders en bestuurders vinden de weg veel sneller naar een hotspot, die letterlijk en figuurlijk op de kaart staat.

Zuid-Holland huisvest veel van deze innovatieve hotspots. Het Leiden Bio-Science Park, de TU Delft Campus, NL Space Campus in Noordwijk, Erasmus MC Campus in Rotterdam en de Biotech Campus Delft behoren tot de kopgroep van innovatiecampussen. Andere voorbeelden zijn de Security Delta, het Impact Cluster en Campus@Sea (Den Haag), Unmanned Valley (Katwijk), het World Horti Centre (Naaldwijk), het sierteeltcluster bij Boskoop, Innovatie District Delft, het Makers District in Rotterdam, de Duurzaamheidsfabriek (Dordrecht), Campus Gouda, Dutch Innovation Park (Zoetermeer), Rotterdam The Hague Innovation Airport en het Fieldlab Industriële Elektrificatie.

We zetten in op de kennis en innovatie-ecosystemen, waar Zuid-Holland de sterkste uitgangspositie heeft en de meeste economische en maatschappelijke waarde kan toevoegen. We sluiten daarbij aan op de thema's uit de Groeiagenda Zuid-Holland, zoals quantum, Artificial Intelligence (AI), lasersatellietcommunicatie, cybersecurity, medische technologie, regeneratieve geneeskunde, industriële biotechnologie, hightech horticulture, maritiem en aerospace. In het bijzonder hebben we aandacht voor de 10 strategische technologieën, zoals beschreven in de Nationale Technologiestrategie.⁴¹

Om kennis- en innovatie ecosystemen te faciliteren clusteren we bedrijvigheid, kennis- en onderwijsinstellingen rondom innovatieve hotspots en beschermen en bieden we ruimte voor (cruciale) innovatie- & onderzoekinfrastructuur. Waar nodig en mogelijk zetten we met gemeenten in op 'branchering' van locaties, om de identiteit van de aanwezige ecosystemen te versterken. Dat betekent ook dat we in sommige situaties branches of bedrijfsvestigingen uitsluiten, wanneer die geen meerwaarde hebben voor het ecosysteem. Ook zetten we in op verbeterde fysieke bereikbaarheid en verbondenheid tussen deze ecosystemen, zodat kennisuitwisseling tussen allerlei sectoren en alle opleidingsniveaus (MBO, HBO, WO) optimaal plaatsvindt. Dit geldt ook voor de verbondenheid tussen kennisclusters en de lokale economie en bedrijvigheid van de omliggende gemeenten, zodat de regionale economie als geheel wordt versterkt. Voor de versterking van enkele campuslocaties ontwikkelen we samenhangend campusbeleid, waarmee we meerdere functies (ruimtelijk) bedienen (wonen, werken, leren, ontmoeten, ondernemen). Het gaat daarbij om fysieke locaties met hoogwaardige vestigingsmogelijkheden, die een *manifeste kennisdrager* hebben (universiteit of grootbedrijf), waar sprake is van open innovatie en die een (boven)regionaal belang hebben.

[KADER]: De kracht van diversiteit

Zuid-Holland heeft een diverse economie. Deze diversiteit heeft een positief effect op duurzame economische groei.⁴² Het gaat daarbij om 'gerelateerde variëteit': de aanwezigheid van aan elkaar gerelateerde sectoren met een gezamenlijke kennis- of technologiebasis. Deze diversiteit leidt tot

⁴¹ Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (2024) De Nationale Technologiestrategie: Bouwstenen voor strategisch technologiebeleid

⁴² Planbureau voor de leefomgeving (2017) Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Opgehaald van Planbureau voor de leefomgeving: <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2017-stedelijke-regios-als-motoren-van-economische-groei-2901.pdf> /

innovaties, nieuwe producten en bedrijvigheid en werkgelegenheidsgroei.⁴³ De fysieke bereikbaarheid, nabijheid en (cognitieve) verbondenheid tussen clusters en sectoren faciliteert deze uitwisseling en vernieuwing. De provincie kan activiteiten ondersteunen die de diversiteit en daarmee voortdurende vernieuwing van de regionale economie garanderen. Daarbij gaat het niet om keuzes tussen sectoren, maar het ondersteunen van activiteiten die sectoren laten transformeren of nieuwe sectoren kunnen creëren.⁴⁴

Technologische maakindustrie

Wanneer vernieuwende kennis goed ontsloten wordt, kunnen bedrijven nieuwe producten en diensten leveren. De technologische maakindustrie speelt hierin een sleutelrol. Deze bedrijven maken en exporteren wat de Zuid-Hollandse kennis- en innovatie ecosystemen bedenken. De technologische industrie bestaat uit de hightech-industrie en de technologische toeleveranciers daarvan. In Zuid-Holland zijn de meeste maakbedrijven van Nederland gevestigd met ruim 123.000 medewerkers. Het mkb is hierin cruciaal als belangrijke innovator en banenmotor voor alle opleidingsniveaus. Deze bedrijven zijn divers en vindt men verspreid over de provincie: van startende maakbedrijven rondom academische instellingen, tot specialistische familiebedrijven die hun wortels al decennia in landelijke gebieden hebben. Een sterke maakindustrie beperkt ook onze afhankelijk van buitenlandse partijen. De technologische maakindustrie in Zuid-Holland heeft alles in zich om economische groei en brede welvaart te realiseren. Een sterke maakindustrie versterkt ook onze strategische autonomie.

Vanwege de snelle groei van veel maakbedrijven en een flink aantal nieuwkomers (bijvoorbeeld in de sectoren quantum, optica, ruimtevaart) is er een grote ruimtebehoefte. Veel van de hoogtechnologische bedrijven zijn graag gevestigd rondom kennisinstellingen. Bedrijven met grote producten (raketonderstellen, onderdelen van windturbines, maritieme en proces-technische installaties) hebben watergebonden ruimte nodig. Bedrijven die technologie voor de energietransitie ontwikkelen, hebben vergunningsruimte nodig, bijvoorbeeld voor waterstof. Een groot deel van de toeleveranciers vinden we op reguliere bedrijventerreinen. Kleinschalige maakbedrijven vragen kunnen zelfs dichtbij of in woonwijken worden gerealiseerd, op voorwaarde dat de logistieke ontsluiting goed is en niet tot (geluids)overlast leidt. Het is belangrijk dat deze bedrijvigheid niet weggedrukt wordt uit de regio en het stedelijk gebied. Daarom zetten we in op bescherming van ruimte voor de maakbedrijven.

Een goede wisselwerking tussen ‘denken’ en ‘doen’ of ‘ontwikkelen’ en ‘toepassen’ is essentieel om ons innovatiepotentieel beter te benutten en regionale ecosystemen te versterken. Ook de mate van verbondenheid binnen en tussen regionale ecosystemen heeft effect op de (internationale) concurrentiepositie van de regio's. Dat vraagt om een ketenaanpak waar aandacht is voor fysieke en functionele verbindingen tussen regionale ecosystemen, bedrijven en kennis- en onderwijsinstellingen. Bijvoorbeeld door te investeren in de benodigde infrastructuur en openbaar vervoer, en het ondersteunen van (innovatie)netwerken rondom de sterke regionale ecosystemen. Bij (nieuwe) ruimtelijke ontwikkelingen hebben we aandacht voor hoe we deze fysieke en functionele verbondenheid kunnen stimuleren.

Ruimte voor de digitale economie & infrastructuur

Goede digitale infrastructuur is steeds meer een randvoorwaarde voor innovatie. Vrijwel alle ontwikkelingen en innovaties kennen een digitale component. Digitale technologieën zoals artificiële intelligentie en quantum zijn sterk in ontwikkeling. Veel Zuid-Hollandse innovatieve sectoren

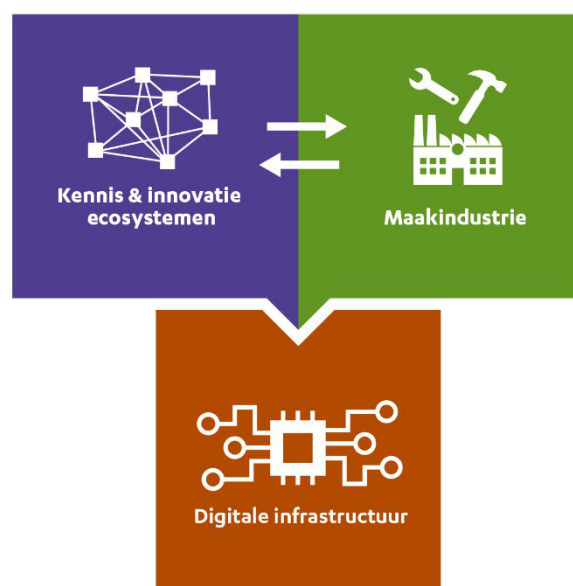
⁴³ Frenken, K., van Oort, F. & Verburg, T. (2007) Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional Studies*, 41(5): 685-697.

⁴⁴ Foray, D. (2015). *Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy*. Abingdon: Routledge.

excelleren mede dankzij een uitmuntend digitaal vestigingsklimaat. Op de internationale ranglijsten scoort de digitale connectiviteit van onze regio hoog. Het is zaak deze koppositie vast te houden nu glasvezelverbindingen en 5G-netwerken internationaal als norm gelden.

De gehele digitale infrastructuur neemt maar weinig fysieke ruimte in; 1170 hectare in heel Nederland. Hiervan vormt het ruimtebeslag van datacentra minder dan een kwart (239 hectare).⁴⁵ Dat neemt niet weg dat de impact van deze infrastructuur op de beschikbaarheid van elektriciteit en water groot kan zijn. Er kunnen knelpunten ontstaan wanneer digitale infrastructuur met andere economische en maatschappelijke belangen concurreert om schaarse ruimte. Daarom stuurt de provincie op de vraag of, waar en hoe nieuwe grootschalige digitale infrastructuur (zoals hyperscale en colocatie-datacenters) in Zuid-Holland gefaciliteerd wordt. De provincie hanteert daarbij als uitgangspunt dat grote ruimte- en energievragers alleen gefaciliteerd worden, wanneer deze maatschappelijke en economische meerwaarde. Duurzaamheid (zoals beslag op stroom- en watercapaciteit) en circulariteit wordt steeds belangrijker bij deze afweging.

Als provincie werken we aan de basis van connectiviteit zoals 5G en glasvezel. De focus ligt op gebieden met de meeste economische bedrijvigheid, zoals de kennisknooppunten, maar we richten onze aandacht ook op het landelijke gebied, waar de dekking niet altijd optimaal is. De opkomst van *'edge computing'* markeert een verschuiving naar het verwerken van gegevens dicht bij de gebruikers en apparaten die deze data genereren. Dit vergroot het belang van verbindingen tussen netwerken in lokale knooppunten. Door te investeren in lokale infrastructuur kunnen we beter inspelen op de groeiende vraag naar snelle, betrouwbare en veilige dataverwerking. We verkennen daarom de verbetering van dergelijke internetknooppunten en de aanlanding van zeekabels in onze regio wanneer zich kansen hiervoor aandienen. Samenwerkingen met gemeenten zijn daarvoor essentieel. We vragen gemeenten om ruimte te identificeren en te reserveren voor kleinschalige *edge* datacenters en andere lokale data-infrastructuur. Zo kunnen we anticiperen op de toenemende behoefte en zorgen voor een efficiënte en duurzame ontwikkeling van onze digitale economie. Dit stelt ons in staat om voorop te blijven lopen in de technologische ontwikkelingen en om een veerkrachtige digitale infrastructuur te creëren die klaar is voor de toekomst.

⁴⁵ Ministerie van EZK (2024) De staat van de digitale infrastructuur

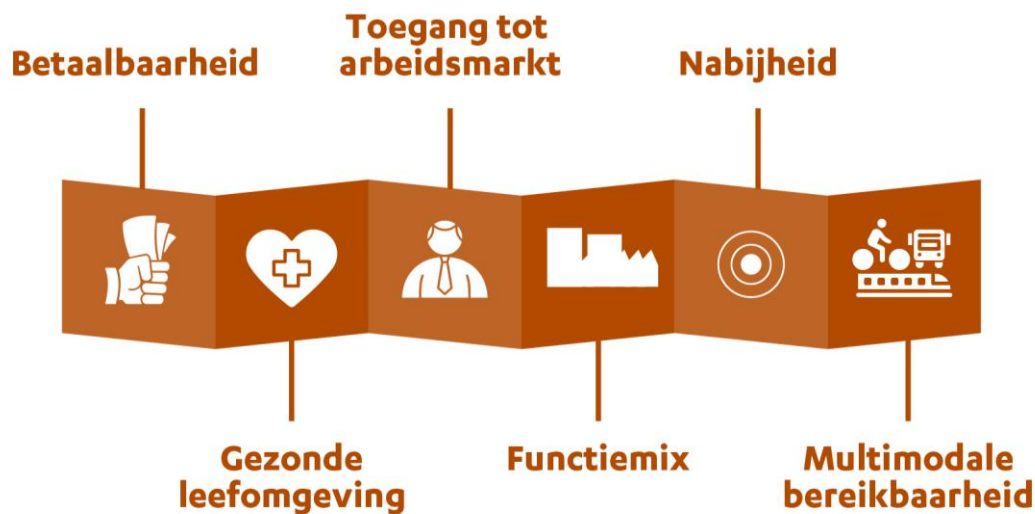
Wat gaan we doen in ons uitvoeringsprogramma?

- We zetten in op ruimte voor bedrijvigheid en activiteiten die aansluiten op het regionale kennis- en innovatie-ecosysteem;
- We clusteren bedrijvigheid in en rondom innovatie-hotspots, en zetten via branchering in op bedrijven die het profiel van het regionale kennis- en innovatie-ecosysteem versterken;
- We beschermen de ruimte voor cruciale innovatie- & onderzoekinfrastructuur, zoals campussen en fieldlabs;
- We ontwikkelen samenhangend (ruimtelijk) campusbeleid;
- We zetten in op verbeterde (fysieke) bereikbaarheid en verbondenheid tussen kennis- en innovatie-ecosystemen en daaraan gerelateerde bedrijfs- en onderwijslocaties;
- We beschermen en faciliteren groeiruimte en een ketenaanpak voor de technologische maakindustrie;
- We zetten in op verbetering van de digitale infrastructuur en connectiviteit.
- We sturen gericht op grootschalige ontwikkelingen (zoals hyperscale en colocatie-datacenters).

[Zie bijlage - Kaart: Innovatieve Economie]

3.4. Ruimte voor een inclusieve economie

We streven naar een inclusieve economie, met gelijke kansen voor iedereen, waarin iedereen meetelt, meedoet en op een prettige en gezonde manier kan leven.

Een inclusieve economie is van groot belang voor brede welvaart.⁴⁶ We willen dat alle Zuid-Hollanders mee kunnen doen en op een prettige en gezonde manier in Zuid-Holland kunnen leven. Werk is daarin een belangrijke factor; het zorgt voor inkomen en zingeving. Maar ook de kwaliteit van werk en de bijdrage van dat werk aan brede welvaart is essentieel. Ondernemers leveren daar ook een bijdrage aan door producten, processen en diensten te leveren waar de samenleving om vraagt. Door ruimte en ondersteuning te bieden aan deze bedrijven kunnen we daar invloed op uitoefenen. Dat vraagt om een inclusieve arbeidsmarkt en voldoende beschikbaarheid van goed bereikbare en betaalbare werklocaties.

Het belang van nabijheid en bereikbaarheid voor een inclusieve arbeidsmarkt

Het is belangrijk dat alle Zuid-Hollanders toegang hebben tot en aansluiting vinden bij de arbeidsmarkt. Met de Human Capital Agenda werken de provincie Zuid-Holland en de Economic Board Zuid-Holland (EBZ) al sinds 2019 met 165 partners samen aan een veerkrachtige Zuid-Hollandse arbeidsmarkt. Daarnaast kan de provincie via ruimtelijk-economisch beleid een bijdrage leveren aan een meer inclusieve arbeidsmarkt. Dat begint bij de fysieke nabijheid van werk. Nabijheid is voor veel bedrijven en werknemers cruciaal, omdat personeel en klanten vaak uit de directe omgeving komen. Bovendien leidt de nabijheid van werk tot minder vervoersbewegingen. Met name voor praktisch geschoolden wordt het echter steeds moeilijker om werk te vinden op een acceptabele afstand van hun huis, mede doordat de bedrijven waar ze werken uit het stedelijk gebied verdwijnen. Deze doelgroep is echter essentieel om onze samenleving draaiende en toekomstbestendig te houden, omdat ze werkzaam zijn in vitale sectoren (zorg, onderwijs, veiligheid) of uitvoering geven aan transitie. Andersom is het voor bedrijven steeds uitdagender om in de buurt personeel te vinden. Het tekort aan bedrijfsruimte belemmert op deze manier de toegang tot werk en daarmee een inclusieve economie. We zetten daarom in op het behoud van goed bereikbare werklocaties in de omgeving van woongebied en een gezonde mix tussen wonen en werken, zodat nabijheid, leefbare wijken en een inclusieve economie wordt gestimuleerd.

Goede bereikbaarheid is van groot belang voor een gezonde ruimtelijke en economische ontwikkeling in Zuid-Holland. De druk op onze infrastructuur neemt toe, waardoor het huidige wegennet aan het dichtslippen is. Er is extra aandacht nodig voor de bereikbaarheid en nabijheid van wonen, werken, onderwijs, voorzieningen en landschap. Beter benutten van de bestaande infrastructuur en

⁴⁶ Acemoglu en Robinson (2012) Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty

verduurzamen en optimaliseren van vervoerstromen is nodig om het wegennet te ontlasten. Gezondheid en veiligheid wegen we daarin zwaar mee.

Voor de mobiliteit van onze inwoners leggen we de focus op nabijheid van wonen, werk voorzieningen en goed openbaar vervoer. Dit doen we door in te zetten op het 15-minuten-stad-concept. We combineren wonen, werken en voorzieningen op fiets- en loopafstand. Zo zijn er meer keuzemogelijkheden in modaliteit en wordt extra mobiliteit zoveel mogelijk voorkomen.

We zetten in op behoud en multimodale bereikbaarheid van voorzieningen en werk, met optimale inzet van alle vervoersmodaliteiten; weg, spoor, én vervoer over water. Met name het goederenvervoer (containers en trailers) is uitermate geschikt om in bepaalde gevallen goederen via het water of via het spoor te verplaatsen (modal shift).

De gezamenlijke goede ervaringen van Rijk en provincies met de koppeling van mobiliteit en verstedelijking (zie Programma Mobiliteit en Verstedelijking (MoVe) en de Verstedelijkingsstrategie Zuid-Holland laten zien dat mobiliteit en verstedelijking succesvol samengebracht kunnen worden. We willen voortbouwen op onze gezamenlijke successen in het samenspel van mobiliteit en verstedelijking, waarbij het bestaand bebouwd gebied nog meer centraal komt te staan. Afspraken met het Rijk leggen we onder andere vast via het Bestuurlijk Overleg Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport (BO MIRT).

Ruimte voor stadsverzorgende bedrijvigheid, (maatschappelijke) voorzieningen en wijkeconomie

Stadsverzorgende bedrijvigheid

Stadsverzorgende bedrijvigheid is belangrijk voor het functioneren van de samenleving. Denk aan loodgieters, monteurs, bakkers en distributeurs. Deze bedrijven zijn veelal gevestigd op binnenstedelijke bedrijventerreinen, maar bevinden zich ook in kleinere kernen in het landelijk gebied. Met een groeiende bevolking, groeit ook de behoefte aan dit soort bedrijvigheid. Elke nieuwe woning zou om zeker 20 vierkante meter stadsverzorgende bedrijvigheid vragen.⁴⁷ Omdat de meeste woningbouw gepland is in steden, slaat die ruimtebehoefte grotendeels in steden neer. De afgelopen jaren zien we deze werkgelegenheid echter uit het straatbeeld verdwijnen. Bedrijven hebben het met name moeilijk door stijgende vastgoedprijzen en de transformatie van binnenstedelijke bedrijventerreinen naar woningbouw. Daarnaast slaagt de vastgoedmarkt er niet in om passende en betaalbare huisvesting te bieden voor deze bedrijvigheid, terwijl sommige bedrijfslocaties jarenlang leegstaan.

(Maatschappelijke) voorzieningen

Een vergelijkbare ontwikkeling zien we bij (maatschappelijke) voorzieningen, zoals (perifere) detailhandel, gezondheidszorg en onderwijs. Met name in de landelijke gebieden staat het voorzieningenniveau onder druk. In een aantrekkelijke provincie dienen er voldoende en toegankelijke (maatschappelijke) voorzieningen te zijn. Wanneer dit niet het geval is gaat dat ten koste van de leefomgeving van bewoners en kan het leiden tot sociale uitsluiting. Voorzieningen dragen indirect ook bij aan een goede economische positie en hebben een aanzuigende werking voor bedrijven. Voorzieningen moeten daarom afgestemd zijn op de omvang van de bevolking, en ook in dunbevolkte gebieden op orde zijn. Bij gebiedsontwikkelingen is het daarom van belang dat we aandacht hebben voor voldoende, toegankelijke en bereikbare voorzieningen. In eerste instantie zijn gemeenten de aangewezen partij om zicht te hebben op het passende lokale voorzieningenniveau. Echter niet alle voorzieningen kunnen op wijk- of stadsniveau worden gerealiseerd, maar hebben soms een (boven)regionaal bereik. Het is van belang dat deze voorzieningen een evenwichtige spreiding over de provincie kennen.

⁴⁷ Stadszaken (2023): Elke nieuwe woning vraagt zeker 20 vierkante meter bedrijvigheid. Opgehaald van Stadszaken: <https://stadszaken.nl/artikel/5029/elke-nieuwe-woning-vraagt-zeker-20-vierkante-meter-bedrijvigheid>

Wijkeconomie

Door de toename van het flexwerken, het aantal ZZP'ers en voortschrijdende digitalisering worden wonen en werken steeds meer gemengd. Er is in toenemende mate behoefte aan werkplekken en ontmoetingsplekken op korte afstand van woningen. Wijkgebonden (maatschappelijke) voorzieningen, kleinschalige detailhandel, lichte maakindustrie en kleinschalige startende en sociale bedrijvigheid laten zich goed mengen in woongebieden. Dat draagt bij aan de lokale werkgelegenheid en levert een bijdrage aan levendige en aantrekkelijke woonwijken en een betere mobiliteitsbalans. De toevoeging van functies lichte bedrijvigheid in woongebieden kan ook helpen om ruimte voor zwaardere milieufuncties op bedrijventerreinen te creëren en deze terreinen beter te benutten. Zowel in de bestaande woonwijken als bij de nieuwe gebiedsontwikkelingen willen we een mix van wonen én werken behouden of ontwikkelen. Daar waar bedrijfsfuncties in de wijk verdwijnen, als gevolg van bijvoorbeeld transformatie, dient deze zo veel mogelijk in de wijk te worden gecompenseerd. Om nieuwe wijkeconomie te stimuleren willen we gemeenten ertoe aanzetten om (kleinschalige) werklocaties en bedrijfsruimte in woonwijken toe te voegen bij nieuwe gebiedsontwikkelingen, zonder dat het ten koste gaat van woningen. Daarbij dient ook rekening te worden gehouden met de bereikbaarheid van deze bedrijfsruimte. We willen gemeenten daarin faciliteren, door goede voorbeelden te delen en te bezien welk (planologisch) beleid gemeenten kunnen gebruiken in hun omgevingsplannen. Een voorwaarde is dat dit de noodzakelijke woningbouwopgave van Zuid-Holland niet vertraagt.

Betaalbare bedrijfsruimte

Door stijgende prijzen voor vastgoed verdwijnt (kleinschalige) stadsverzorgende bedrijvigheid als eerste uit het stedelijk gebied. Anders dan voor (sociale) woningbouw, zijn er geen sturingselementen om bedrijfsruimte voor deze doelgroep betaalbaar te houden, terwijl stadsverzorgende bedrijvigheid een belangrijke maatschappelijke waarde heeft. Daarom moet worden nagedacht over instrumentarium om voldoende betaalbare bedrijfsruimtes aan te bieden. We zien steeds meer (internationale) voorbeelden van instrumentarium waarmee wordt geëxperimenteerd, zoals (gemeentelijke) 'werkcorporaties' die zorgen voor betaalbare bedrijfsruimte. In samenwerking met gemeenten en het rijk willen we inventariseren welke goede voorbeelden er zijn en experimenteren met nieuw instrumentarium om betaalbare werkruimtes aan te bieden.

Alle regio's binnen Zuid-Holland

Hoewel Zuid-Holland relatief klein is, kent onze provincie grote regionale verschillen. Die verschillen zijn er in landschappelijk, cultureel en economisch opzicht. Daarbij gaat het om stedelijk en landelijk gebied, maar ook om middelgrote steden als Gouda, Katwijk, Zoetermeer, Spijkenisse of Alphen aan den Rijn. Deze gebieden en steden hebben een eigen economische identiteit, dynamiek en opgaven, waar ruimte voor moet worden geboden. Een goed functionerende regionale economie is belangrijk voor de brede welvaart in een regio, zoals ook wordt onderkend in het RLI-advies 'Elke regio telt!'.⁴⁸ De focus van veel provinciaal economisch beleid was tot op heden gericht op het stedelijk gebied. De provincie wil bedrijvigheid behouden in alle regio's. Actieve betrokkenheid van de provincie kan helpen om te komen tot gezamenlijk gedragen visies die aansluiten bij het karakter van het gebied. Daarover gaan we graag met gebieden in gesprek. Daarnaast zetten we ons in om de verbondenheid tussen de economie in het stedelijk en landelijk gebied te versterken, om tot meer inclusie en samenhang tussen provinciale gebieden te komen. Daarbij gaat het zowel om fysieke verbondenheid tussen regio's als om de verbondenheid via samenwerkingsvormen en netwerken.

Arbeidsmigratie

⁴⁸ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2023) Elke regio telt! Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio's. Opgehaald van Raad voor de leefomgeving en infrastructuur: <https://www.rli.nl/publicaties/2023/advies/elke-regio-telt>

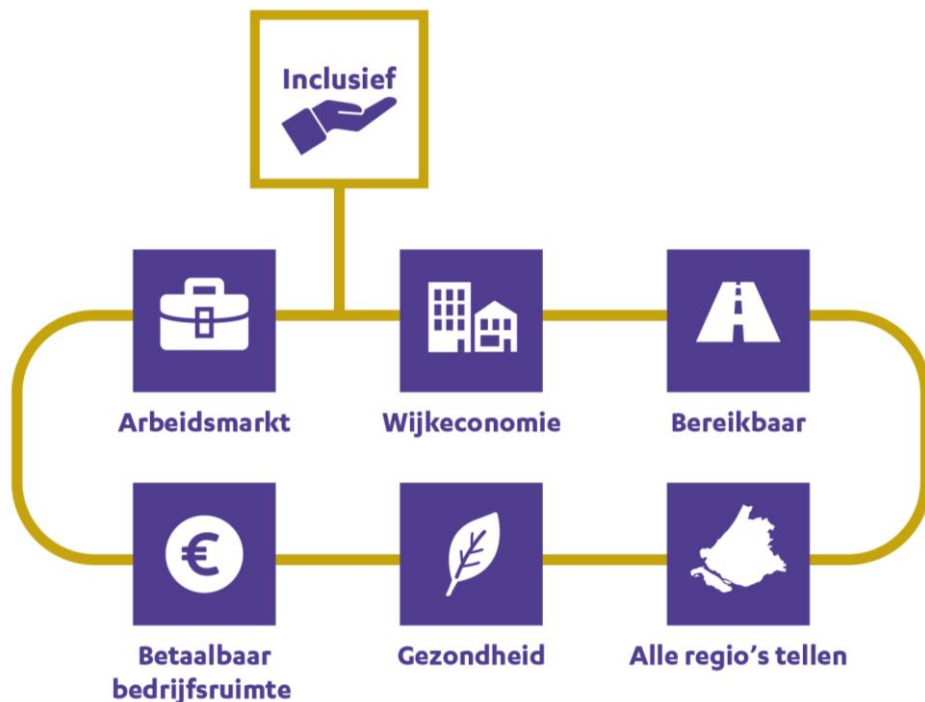
De beschikbaarheid van voldoende en betaalbare arbeidskrachten is belangrijk voor bedrijven. Bedrijven trekken onder andere arbeidsmigranten aan om werkzaamheden uit te voeren. Dit gebeurt voor hoog- en middelbaar opgeleide kenniswerkers als voor lager geschoold fysiek werk. In Nederland verblijven naar schatting tussen de 600.000 en 800.000 EU-arbeidsmigranten.⁴⁹ Ze vormen een structureel onderdeel van de Nederlandse economie en maatschappij. Daarnaast kunnen vitale sectoren zoals de zorg, land- en tuinbouw, de voedingsindustrie, de logistieke- en distributiesector en de bouwnijverheid niet meer zonder hen. Hoewel het beeld bestaat dat arbeidsmigranten tijdelijk in Nederland werken, blijkt dat een groot deel van de arbeidsmigranten in Nederland te willen blijven.

Of arbeidsmigranten nu tijdelijk in Nederland verblijven of beslissen om zich permanent te vestigen: er zijn opgaven wat betreft toegang tot zorg, sociale voorzieningen en de woningmarkt. Met name aan de onderkant van de arbeidsmarkt zijn zorgen over de kwaliteit van de woon- en werkomstandigheden. Arbeidsmigranten die laag of ongeschoold werk verrichten zijn vaak niet zelfredzaam en verkeren in een relatief kwetsbare positie. Er is een grote groep werkgevers die goed omgaat met arbeidsmigranten, maar er zijn ook werkgevers die misbruik maken van hun kwetsbare positie. De slechte huisvesting van arbeidsmigranten zorgt daarnaast voor problemen in dorpen en steden. Dit zorgt voor onwenselijke situaties en in uiterste gevallen ernstige misstanden. Deze problematiek is in eerste plaats schadelijk voor arbeidsmigranten zelf, maar ook de Nederlandse samenleving en economie heeft hier last van.

De provincie wil dat de mensen die hier werken een goede plek hebben om te wonen. Het uitgangspunt is dat we arbeidsmigranten behandelen als gelijkwaardige en volwaardige deelnemers van onze samenleving. Dat vergt meer inzet op bescherming van arbeidsmigranten en daarmee ook een grotere rol voor de overheid. Met name op het gebied van huisvesting valt nog veel winst te behalen. De huisvesting van arbeidsmigranten is een weerbarstig probleem, omdat er in algemene zin een woningtekort in Nederland is. Vooral werkgevers en gemeenten hebben hierin een belangrijke rol in. Desalniettemin willen we samen met gemeenten, rijksoverheid, werkgevers en andere marktpartijen zorgen dat mensen een goede plek kunnen vinden, vooral waar huisvesting van arbeidsmigranten tot sociale problemen leidt. Provincies en gemeenten moeten daarom meer instrumenten krijgen en beter worden ondersteund om effectief te kunnen sturen op huisvestingsvraagstukken, de kwaliteit van de huisvesting te borgen en om beter op te kunnen treden tegen misstanden. Bijvoorbeeld met de landelijke doorontwikkeling van de effectrapportage bij nieuwe bedrijvigheid, en gezamenlijk te verkennen of een meer verplichtend karakter en de uitbreiding naar andere voorzieningen mogelijk is. Ook het bestaande instrumentarium kan effectiever worden ingezet. Bijvoorbeeld door eisen te stellen aan de verhuurder van een woning of het inzetten van bestaande ruimtelijke orderings- en huisvestingsinstrumenten. Met de Wet Goed Verhuurderschap kunnen gemeenten de verhuurdervergunning als instrument inzetten, met het oogmerk om misstanden en uitbuiting ten aanzien van de woonsituatie van arbeidsmigranten te voorkomen. Gemeenten zijn daartoe echter niet verplicht. De Wet Goed Verhuurderschap biedt dan ook goede handvatten voor het stellen van eisen aan de verhuurder, mits deze door gemeenten wordt ingezet.

Als provincie willen we tegelijkertijd kritischer toetsen op (nieuwe) bedrijvigheid waar veel arbeidsmigranten werken, door letterlijk wel of niet ruimte en ondersteuning te bieden voor bedrijven die goed of slecht met (de huisvesting van) hun arbeidsmigranten omgaan. Dit vormt een onderdeel van de *'license to operate'* van bedrijven. Ook stimuleren we als provincie technologische innovaties in sectoren waarin relatief veel arbeidsmigranten werken, zoals robotisering in de glastuinbouw.

⁴⁹ Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2022) Handreiking Zorg & welzijn EU-arbeidsmigranten. Opgehaald van Vereniging van Nederlandse Gemeenten: <https://vng.nl/sites/default/files/2023-11/handreiking-zorg-welzijn-eu-arbeidsmigranten.pdf>

Wat gaan we doen in ons uitvoeringsprogramma?

- We verkennen in samenwerking met gemeenten hoe we binnenstedelijke bedrijventerreinen beter kunnen benutten en beschermen, bijvoorbeeld tegen ongewenste transformatie.
- We zetten in op functiemenging in woongebieden, zonder dat dit de woningbouwopgave van Zuid-Holland vertraagt. Samen met gemeenten onderzoeken we goede voorbeelden, hoe we bij nieuwe gebiedsontwikkelingen ruimte kunnen reserveren voor (kleinschalige en milieucategorie 1 & 2) bedrijfsruimte in woonwijken en zo de wijkeconomie kunnen stimuleren.
- We intensiveren interactiemilieus in de brede binnenstad zoals in centrum- en stationsgebieden: daarmee stimuleren we wonen én werken in de stad.
- We zetten in op bereikbare (stadsverzorgende) bedrijventerreinen in en om de stad. Dat vraagt om zowel behoud van bedrijventerreinen in de stedelijke omgeving als fijnmazige (nieuwe) verbindingen tussen woonwijken en werklocaties zodat nabijheid wordt gestimuleerd.
- We zetten in op betaalbare bedrijfsruimte voor lichte (stadsverzorgende) bedrijvigheid gemengd in het stedelijk gebied. In samenwerking met gemeenten en het rijk onderzoeken en experimenteren we met instrumentarium om betaalbare bedrijfsruimtes aan te bieden, zoals een 'werkcorporatie'.
- We zetten in op adequate huisvesting van arbeidsmigranten, door het huidige instrumentarium beter te benutten en nieuw instrumenten te verkennen en te ontwikkelen. We werken dit nader uit als onderdeel van de 'license to operate' van bedrijven.

[Zie bijlage - Kaart Inclusieve Economie]

Hoofdstuk 4: Toekomstbestendig ruimtegebruik: beschermen, mengen & beter benutten

Met deze visie zet de provincie Zuid-Holland in op een duurzame, innovatieve en inclusieve economie. Een belangrijk deel van onze beleidsinzet is niet exclusief gekoppeld aan een van deze opgaven, maar is randvoorwaardelijk voor de totale ruimtelijk economische ontwikkeling van Zuid-Holland. Zoals het beschermen, meervoudig gebruiken of beter benutten van de ruimte. Ons uitgangspunt daarbij is om ruimte voor werk te beschermen waar dat moet, functies te mengen waar het kan en altijd in te zetten op beter benutten. In dit hoofdstuk beschrijven we deze beleidsinzet en blikken we waar mogelijk vooruit op het instrumentarium dat daarvoor nodig is.

Beschermen van de huidige ruimte

De vastgestelde grote buitenstedelijke werklocaties (3ha locaties) zijn de beschikbare ruimte voor nieuwe uitleg van bedrijventerreinen. Bedrijvigheid zal zich binnen de bestaande ruimte en deze gereserveerde ruimte moeten ontwikkelen. Tegelijkertijd beschermen we deze schaarse ruimte. Via het Omgevingsbeleid staan we geen nieuwe transformatie meer toe van HMC- en watergebonden bedrijventerreinen en beschermen we de bedrijventerreinen met lagere milieucategorieën. In aanvulling daarop willen we in samenwerking met gemeenten verkennen hoe we ook ruimte voor stadsverzorgende bedrijvigheid, noodzakelijke (maatschappelijke) voorzieningen en de wijk economie beter kunnen beschermen tegen ongewenste transformatie. Op basis van aanvullend onderzoek willen we daarnaast in overleg en samenwerking met gemeenten (tijdelijk) planologische ruimte reserveren voor een aantal (delen van) strategische locaties voor de circulaire economie en binnen de beschikbare ruimte locaties aanwijzen die nodig zijn voor de 'basiseconomie'.

Beter benutten

Het beter benutten van de ruimte is cruciaal bij het realiseren van onze ambities. Hier liggen nog grote kansen: zo'n 26% van de activiteiten op terreinen met een milieucategorie 3 of hoger hoeven daar eigenlijk niet te zitten.⁵⁰ Hoe hoger de milieucategorie, hoe hoger het aandeel bedrijven is dat daar eigenlijk niet gevestigd hoort te zijn. Dit gaat onder meer om activiteiten zoals financiële en zakelijke dienstverlening, logies, maaltijd- en drankverstreking, handel in onroerend goed, of advies- en onderzoekswerkzaamheden. Een groot deel van deze activiteiten kan ook in stedelijke zones en de (brede) binnenstad gehuisvest worden. Ook met het beter benutten van het bouwvlak en de maximale bouwhoogte is 5-10% potentiële ruimtewinst te behalen. Door bedrijven met dezelfde milieucategorie bij elkaar te plaatsen is zelfs een ruimtewinst van 20 procent is haalbaar bij herstructurering van terreinen⁵¹.

De provincie werkt momenteel aan een nieuwe aanpak voor beter benutten. Daarin bekijken we hoe we de huidige werklocaties intensiever kunnen gebruik, door meer te sturen op baan- en (bouw)dichtheid. Ook gaan we verdiepend onderzoek doen naar welke bedrijven niet thuishoren op bedrijventerreinen (bijvoorbeeld vanwege hun milieucategorie) en welk ruimtebeslag deze innemen. Op basis daarvan willen we een schuifpuzzel op gang brengen, op plekken waar (milieu)ruimte onvoldoende wordt benut, bijvoorbeeld ten behoeve van de circulaire ombouwopgave. Dit vraagt onder andere om verplaatsing van bedrijven. Dat is kostbaar. We zetten in op een verplaatsings- en herstructureringsfonds voor het beter benutten van bedrijventerreinen en het creëren van

⁵⁰ Stadszaken (2023): Elke nieuwe woning vraagt zeker 20 vierkante meter bedrijvigheid. Opgehaald van Stadszaken: <https://stadszaken.nl/artikel/5029/elke-nieuwe-woning-vraagt-zeker-20-vierkante-meter-bedrijvigheid>

⁵¹ STEC Groep (2024) Seminar 'Hup de hoogte in en andere oplossingen voor intensiever ruimtegebruik'. Opgehaald van Stichting Kennisalliantie Bedrijventerreinen: <https://www.skbn.nu/event/134#:~:text=Zelfs%20een%20ruimtewinst%20tot%2020,concludeerde%20STEC%20in%20ene%20onderzoek.>

schuifruimte. We maken hier enerzijds zelf middelen voor vrij. Anderzijds vragen wij het Rijk om bestuurlijke afspraken en voldoende middelen om zo'n fonds te vormen. Ook stellen we een provinciale ambassadeur aan die bedrijven die niet thuishoren op een bedrijventerrein verleidt om te verplaatsen, zodat deze ruimte kan worden benut voor het bedoelde (milieucategorie)gebruik.

Functiemenging en innovatief ruimtegebruik

Gezien de schaarse ruimte in Zuid-Holland is functiemenging en innovatief ruimtegebruik noodzakelijk. We zien steeds meer goede voorbeelden, zoals multifunctioneel en meervoudig ruimtegebruik voor natuuropgaven, waterberging of energie-infra, het stapelen van functies, drijvende gebouwen of de uitwisseling van (rest)warmte tussen bedrijven en nabijgelegen woonwijken. Functiemenging en innovatief ruimtegebruik vraagt om creativiteit van overheden, bedrijfsleven, architecten en projectontwikkelaars. Door in te zetten op 'best beschikbare technieken' kan een lagere milieucontour van bedrijven soms zelfs meer vormen van functiemenging mogelijk maken. Zuid-Holland is een innovatieve regio waar creativiteit wordt gestimuleerd. Dat doen we door innovatieve concepten te ontwikkelen en testen, goede voorbeelden uit te lichten en met elkaar in gesprek te gaan over de benodigde (experimenteer)ruimte.

Belangrijk is dat functiemenging geen beperkingen oplevert voor de ruimte en activiteiten voor bedrijvigheid. Functiemenging op bedrijventerreinen en teeltgebieden maken we daarom alleen mogelijk met functies die ondersteunend zijn aan het profiel. Bij milieucategorie 1 en 2 is mengen met meer functies mogelijk, mits de beschikbare ruimte voor bedrijvigheid daar gelijk blijft (bijvoorbeeld door ruimte beter te benutten, hoger te bouwen of uit te bouwen).

Naast functiemenging op bedrijventerreinen zetten we in op het toevoegen van (mengbare) bedrijvigheid in woongebieden, centrumgebieden en nabij OV-knooppunten. Bij nieuwe gebiedsontwikkelingen verkennen we in samenwerking met gemeenten hoe vorm te geven aan (betaalbare) ruimte voor (kleinschalige en milieucategorie 1 & 2) bedrijvigheid, zonder dat dit ten koste gaat van woningbouw. Ook intensiveren we interactiemilieus in centrum- en stationsgebieden: daarmee stimuleren we wonen én werken in de (brede binnen-)stad, en creëren we schuifruimte voor het beter benutten van bedrijventerreinen. Belangrijk is daarbij dat de verschillende aspecten die daarbij komen kijken (zoals bereikbaarheid en parkeermogelijkheden) worden meegenomen en ook aansluiten bij de behoeften van dat bedrijf.

Slim en modern grondbeleid

Grond(bezit) kan een belangrijk middel zijn om ruimtelijke doelen te realiseren. Het strategisch innemen van grondposities en het pakken van kansen op de grondmarkt kan een katalysator zijn om gebiedsprocessen op gang te brengen en geeft overheden meer regie op een ontwikkeling. Dit vraagt om een proactieve aanpak vanuit de provincie. Hiermee toont de provincie initiatief en faciliteert daarmee alle komende transities en opgaven in de provincie voor ruimtelijk economisch ontwikkelingen. Bijvoorbeeld bij het beter benutten van bedrijventerreinen, met name op strategisch belangrijke plekken. Met slim (grond)beleid en het anticiperend aankopen kan de provincie haar positie als regisseur in de regio verstevigen. De komende periode wordt gekeken hoe het grondbeleid van de provincie verder kan worden gemoderniseerd, en gezien hoe dit voor ruimtelijk economische ontwikkeling kan worden ingezet. Daarnaast is het belangrijk dat de provincie ook andere grondeigenaren begeleidt en faciliteert in de transities die hen te wachten staan, bijvoorbeeld door samen te werken en kennis te ontwikkelen.

Samenwerken

Onze ambities kunnen we alleen bereiken in samenwerking met onze partners. Dit vraagt om een nieuwe manier van (samen)werken. We roepen onze partners op om samen vorm te geven aan de transitie van onze economie, door met elkaar afspraken te maken en ons (ruimtelijk en financieel) instrumentarium in te zetten. De regionale bedrijventerreinenstrategieën, die de provincie per regio

uitvraagt, zijn daarbij een belangrijk instrument. Daarnaast bevorderen we samenwerking door het organiseren van kennisuitwisseling, bijeenkomsten en stimuleren we gewenste ontwikkelingen met subsidies. Hieronder beschrijven we de rol en inzet van een aantal partners, die essentieel zijn om onze ambities te verwezenlijken. De precieze invulling van rollen en inzet is de komende periode onderwerp van gesprek. Dit vraagt soms ook om een nieuwe manier van (samen)werken. Dit kan bijvoorbeeld vorm krijgen door middel van bestuurlijke afspraken, overeenkomsten, convenanten of gebiedsgerichte uitwerkingen.

Gemeenten

Bij het vormgeven en uitvoeren van ruimtelijk economisch beleid zijn gemeenten dé samenwerkingspartner van de provincie. Gemeenten hebben een grote mate van eigen beleidsverantwoordelijkheid en -vrijheid. Wel verwachten we dat gemeenten actief aan de slag gaan met het maken van leefbare en evenwichtige gebieden waar wonen en werken in balans zijn. Dit betekent dat iedere gemeente:

- ruimte maakt voor stadsverzorgende economie;
- (in samenwerking met de buurgemeenten) actief gaat monitoren en handhaven op oneigenlijk gebruik van bedrijventerreinen om daarmee ruimte vrij te spelen en te zorgen dat het veilige plekken zijn. De provincie ondersteunt dit door in het Omgevingsbeleid te formuleren wat gebiedsvreemde functies zijn, zodat gemeenten voorzienbaarheid kunnen creëren (in verband met eventuele planschade);
- gaat werken met de minimale milieucategorie op bestaande terreinen, juiste bedrijf op de juiste plek en beter benutten van het terrein;
- actief aan de slag gaat om bedrijven met milieucategorie 1 en 2 te verplaatsen van bedrijventerreinen naar andere plekken binnen de gemeente of regio;
- in haar gebiedsontwikkelingen ruimte maakt voor werkfuncties, zonder dat dit ten koste gaat van de woningbouwopgave;
- profielen maakt voor haar bedrijventerreinen en omgevingsplannen actualiseert conform afspraken.

Deze inzet vraagt om ambitie, betrokkenheid en inzet van gemeenten. We onderkennen dat de gemeentelijke middelen (personele capaciteit en financiën) daarvoor beperkt zijn, en naar verwachting nog krappere worden. Het is daarom essentieel dat gemeenten financieel voldoende worden ondersteund vanuit het Rijk. Als provincie zullen we hier aandacht voor vragen, en waar mogelijk ook zelf ondersteuning aan gemeenten bieden bij de uitvoering van hun taken.

Regionale samenwerking

Regionale samenwerkingsverbanden tussen gemeenten hebben een belangrijke rol om afstemming en samenwerking tussen gemeenten te organiseren, en tot goede ruimtelijk-economische afwegingen te komen. We verwachten dat regio's:

- gemeenten ondersteunen en werken aan kennisdelen;
- regionale samenwerking en afstemming faciliteren;
- gemeenten, provincie en partners adviseren bij de uitvoering van werkzaamheden;
- gezamenlijke aandachtspunten van gemeenten binnen de regio agenderen bij de provincie;
- als co-financier en/of procesbegeleiding optreden bij regionale projecten;
- partner van gemeenten en provincie zijn in de lobby richting het Rijk.

Waterschappen

Waterkwaliteit en -kwantiteit zijn belangrijke randvoorwaarden en opgaven voor onze economie. Waterschappen kunnen bijdragen als waterautoriteit en inzicht en advies geven in gevolgen van ruimtelijke keuzes. Waterschappen zijn ook een partner vanuit hun rol als bevoegd gezag, beheerder van het watersysteem en het zuiveren van afvalwater. De samenwerking met waterschappen op economisch vlak is cruciaal voor een duurzame economie, en intensiveren we waar dat mogelijk en relevant is.

Rijksoverheid

De Rijksoverheid heeft een rol bij de nationale visie op de economische ontwikkeling van Nederland en verdeling van de ruimte. We vragen het Rijk om een ruimtelijk-economische visie met duidelijke uitspraken en structurerende nationale keuzes. Deze visie willen we afstemmen met het Zuid-Hollandse ruimtelijk-economische beleid. Ook vragen wij het Rijk om bestuurlijke afspraken en voldoende middelen beschikbaar te stellen om te komen tot het vormen van een verplaatsings- en herstructureringsfonds en 'werkcorporatie' voor betaalbare bedrijfsruimte. Daarnaast heeft het Rijk een belangrijke rol om decentrale overheden in hun kracht te zetten, bijvoorbeeld door economisch beleid een wettelijke taak te maken, met voldoende middelen, zodat gemeenten en provincies beter in staat zijn om hun verantwoordelijkheid te dragen.

Bedrijven

Betrokkenheid van het bedrijfsleven zelf is onmisbaar voor een toekomstbestendige economie. Voor de meeste ondernemers is het vanzelfsprekend om na te denken over hun toekomst. Het is onderdeel van het ondernemerschap, en ze zijn vaak (intrinsiek) gemotiveerd om een bijdrage te leveren aan de omgeving waarin ze gevestigd zijn. Daarmee geven ze zelf al grotendeels vorm aan hun '*license to operate*'. Tegelijkertijd verwachten we met name op het gebied van duurzaamheid dat ieder bedrijf actief aan de slag gaat met het reduceren, hergebruiken en recyclen van grondstoffen, CO₂ en stikstof reduceert en daarmee stappen zet naar een circulaire en duurzame toekomst. De provincie ondersteunt daarin met ruimtelijk en financieel instrumentarium.

Bij ruimtelijke ontwikkelingen hebben private partijen daarnaast vaak een sleutelpositie, als eigenaar van grond of vastgoed. We roepen die partijen op om betrokken te zijn bij ruimtelijke ontwikkelingen die bijdragen aan de uitvoering van deze visie en daarmee (maatschappelijke) verantwoordelijkheid en initiatief te tonen.

Instrumentarium

De provincie heeft verschillende instrumenten ter beschikking om haar ruimtelijk economisch beleid te realiseren. Dit valt grofweg uiteen in de volgende categorieën:

1. Financiële instrumenten, zoals subsidies (bijvoorbeeld de planvormingssubsidie voor bedrijventerreinen en detailhandel), een verplaatsings- en herstructureringsfonds (momenteel in ontwikkeling) en actief grondbeleid;
2. Beleidsinstrumenten, zoals de regionale bedrijventerreinen- en kantorenviesies die periodiek door de regio's worden opgesteld en het maken van bestuurlijke afspraken, zoals in de Woon-Werkakkoorden.
3. Faciliteringsinstrumenten, zoals kennisontwikkeling en kennisdeling (Koopstromenonderzoek en behoefteramingen), de inzet van regio-accounts en het faciliteren en deelnemen aan bestuurlijke samenwerkingsverbanden.
4. Ruimtelijke sturingsinstrumenten, zoals het stellen van regels in de Omgevingsverordening, vooroverleg/zienswijze, reactieve aanwijzing of beroep, of een provinciaal projectbesluit of instructieregels.
5. Vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH). De provincie is bevoegd gezag voor de vergunningverlening, toezicht en indien nodig handhaving bij een groot aantal risicovolle/gevaarlijke bedrijven en activiteiten in Zuid-Holland. Daarmee controleren we of bedrijven maatregelen nemen om zich te kunnen houden aan wetten en regels die zijn opgesteld voor veiligheid, gezondheid en milieu. Deze taken worden uitgevoerd in samenwerking met gemeenten en de vijf Zuid-Hollandse omgevingsdiensten.

Aan een groot deel van de beleidsambities uit de REV wordt al gewerkt, met bestaand instrumentarium. Daarnaast wordt nieuw instrumentarium ontwikkeld en bestaand instrumentarium constant geactualiseerd. In een nader uit te werken uitvoeringsprogramma volgt een meer

gedetailleerd overzicht van het beschikbare instrumentarium en bijbehorende (financiële) middelen voor realisatie van de REV.

[Zie bijlage - Kaart: Ruimtegebruik (beleidsinzet)]

Hoofdstuk 5: Thematische en gebiedsgerichte uitwerking

Onze ruimtelijk-economische ambities hebben invloed op allerlei type werklocaties, bedrijven, sectoren en gebieden in Zuid-Holland. Een groot deel heeft betrekking op de ruimte voor bedrijventerreinen in Zuid-Holland. Maar ook op andere werklocaties en thema's voert de provincie ruimtelijk-economisch beleid, waarop onze ambities van invloed zijn. Ook zijn er economische sectoren of gebieden waar het ruimtebeslag of -gebruik een dermate belangrijke rol speelt dat her specifieke provinciale programma's op bestaan. De ruimtelijk-economische consequenties van onze visie voor deze werklocaties, sectoren, gebieden, samenwerkingsverbanden of programma's worden hieronder beschreven. Het betreft een niet uitputtend overzicht, en is aanvullend op de reeds genoemde principes uit de REV.

5.1 Werklocaties

Kantoren

De provincie streeft naar het concentreren van kantoren op de juiste plek, het reduceren van plancapaciteit op kansarme plekken en het bevorderen van transformatie van leegstaande kantoren. Dit vraagt aan de ene kant om een aantal sterke kantorencusters en aan de andere kant ook (beperkte) ruimte voor kleine kantoren met een lokale reikwijdte. Transformatie van kantoren op incurante locaties naar bijvoorbeeld woningen en andersoortige werkruimten is niet alleen goed voor de toename van het aantal woningen en zorgvuldig ruimtegebruik, maar werkt ook versterkend voor de kantorenmarkt. De centra waar kantoren zich bevinden dienen multimodaal bereikbaar, en in de buurt van diverse voorzieningen, te zijn. Daarnaast is de kwaliteit van kantoorpanden (waaronder het energielabel en circulariteit) van belang voor een toekomstbestendige kantorenmarkt.

De provincie hanteert een kantorenstructuur die bestaat uit: grootstedelijke toplocaties/centrumlocaties, OV-knooppuntlocaties en centrum/(intercity)stationslocaties, snelweglocaties/OV-knooppuntlocaties/overige en kleinschalige kantoorruimte. De provincie geeft meer ruimte voor uitbreiding van de toplocaties, enkele goed bereikbare centrumlocaties en beperkte uitbreiding voor kleinschalige en lokale vraag. Daarnaast streeft de provincie naar het terugdringen van overaanbod en plancapaciteit op locaties met (sub)regionale reikwijdte. Verder hanteert de provincie bijzondere locaties, die geen deel uitmaken van de reguliere kantorenmarkt, zoals science locaties (Bio Science Park (Leiden), TU Delft Campus Zuid (Delft), Estec en Space Business Park (Noordwijk)) of locaties zoals Erasmus Hoboken (Rotterdam), Internationale Zone en (Oude) Waalsdorperweg (Den Haag). Ze opereren veelal op (inter)nationale schaal en passen daarmee in de top van de kantorenstructuur. Hier kijken we vooral naar de groeiontwikkeling in combinatie met de specifieke bestemming/doelgroepen voor deze locaties. Bedrijfskantoren (solitaire kantoorpanden op bedrijventerreinen) maken geen onderdeel uit van de structuur voor de reguliere kantorenmarkt.

Regionale afstemming is belangrijk om een goede match van vraag en aanbod te bereiken. Om die reden vraagt de provincie Zuid-Holland alle regio's (MRDH, Holland Rijnland, Midden-Holland en Zuid-Holland Zuid) periodiek om regionale kantorenvisies op te stellen. De huidige visies lopen af per 1 juli 2025. De provincie heeft de regio's gevraagd hun kantorenvisies te actualiseren. Deze nieuwe visies gaan, indien aanvaard door de provincie, in per 1 juli 2025.

Detailhandel

De provincie hecht veel waarde aan vitale, krachtige en aantrekkelijke centra in steden en dorpen. Detailhandel blijft een belangrijke reden voor een bezoek aan een stad of dorp. Als provincie vinden we het van groot belang dat de detailhandel goed en voor de langere termijn duurzaam functioneert.

We richten ons op het bundelen van winkels en voorzieningen in de centra. Tussen detailhandelsvoorzieningen en andere voorzieningen ontstaat synergie en combinatiebezoek. Hierdoor functioneren de voorzieningen als geheel beter. Buiten de centra geven we alleen specifieke branches van de detailhandel de ruimte om zich te vestigen. Het gaat dan om detailhandel die door de aard en omvang van de te verkopen goederen in ruimtelijke zin niet goed past in de centra, zoals bouwmarkten, tuincentra en woonwinkels. De gevolgen van nieuwe ontwikkelingen in de detailhandel kunnen over gemeentegrenzen heen gaan en hebben dan een regionaal effect. Dit vraagt om (regionale) afstemming. Dit geldt ook voor het tegengaan van te veel aan detailhandel en het slim omgaan met de schaarse ruimte. Het ruimtelijke detailhandelsbeleid van de provincie overstijgt de lokale belangen. Ook kan de provincie de effecten van nieuwe, al dan niet (zeer) nabije ontwikkelingen in de detailhandel op elkaar afstemmen en waar nodig tegen elkaar afwegen.

5.2 Economische sectoren

Rotterdamse Haven Industrieel Complex

De Rotterdamse Haven is de grootste haven van Europa en is een belangrijk vervoersknooppunt van internationale betekenis. De haven en het Haven Industrieel Complex (HIC) is op dit moment nog voor een groot deel gericht op de overslag en verwerking van fossiele brandstoffen, maar speelt een (inter)nationale sleutelrol bij het realiseren van de transities en de klimaatopgave en is dé plek in Zuid-Holland waar de energie-, grondstoffen- en materialentransitie vorm moeten krijgen. Ook zal de Haven in balans met de (gezonde) leefomgeving moeten doorontwikkelen.

Om deze transitie vorm te geven heeft de provincie samen met de Rijksoverheid, de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam het 'Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied Rotterdamse haven'⁵² opgesteld. In het Ontwikkelperspectief constateren we onder andere dat de transitie van de haven voldoende fysieke en (milieu)gebruiksruimte (denk aan geluidsruimte, stikstofdepositieruimte en veiligheidsruimte) nodig heeft. We kunnen binnen de bestaande (milieu)ruimte echter niet alle opgaven en ontwikkelingen realiseren. Daarom geven we prioriteit aan de realisatie van de energie-, grondstoffen- en materialentransitie. De inzet is om deze transities zoveel mogelijk binnen de bestaande (milieu)ruimte te bewerkstelligen. Zeewaartse uitbreiding van de haven sluiten we niet op voorhand uit. We verkennen gezamenlijk onder welke omstandigheden en voor welke doelen zeewaartse uitbreiding een mogelijkheid kan zijn. Als ontwikkelprincipe voor het ruimtegebruik wordt de volgende volgorde gehanteerd:

1. Herstructureren/uitplaatsen van bedrijvigheid ('juiste bedrijf op de juiste plek') om logische complexen te verstevigen en dynamiek op gang te brengen.
2. Intensiveren van het ruimtegebruik, transformeren of krimp.
3. Onderzoek naar mogelijke uitbreiding zeewaarts: alleen als alle andere mogelijkheden tot inbreiden en benutten bestaande ruimte zijn gebruikt.

Cruciaal in de transitie is de synergie tussen stedelijk netwerk en de haven: een haven in transitie heeft de stad nodig als plek van kennisontwikkeling, onderwijs, experiment, startups en scale-ups, evenementen en congressen. Die synergie tussen stad en haven ('werken, wonen, leren, innoveren') is primair geprojecteerd op het gebied ten oosten van de Beneluxtunnel en is in het Ontwikkelperspectief benoemd als één van de opgaven.

Daarnaast zetten we in op:

- Behouden en versterken van de relatie tussen Mainport Rotterdam en havens Drechtsteden/Moerdijk, met ook bredere positionering in noordwest Europa.
- Behouden en versterken van de relatie Mainport (haven en het omliggende industriële complex) - Greenport (glastuinbouw in Westland en Oostland).

⁵² NOVEX Rotterdamse Haven (2023) Ontwikkelperspectief NOVEX Rotterdamse Haven. Opgehaald van Provincie Zuid-Holland: https://www.zuid-holland.nl/publish/pages/32977/ontwikkelperspectief_novex_rotterdamse_haven.pdf

- Mogelijke herstructurering van bedrijvigheid om zo efficiënt mogelijk met de (milieu)ruimte om te gaan: het juiste bedrijf op de juiste plek.
- Ruimte maken voor nieuwe bedrijvigheid die de verschillende transitieën faciliteert.
- Mogelijke positie voor de (circulaire) maakindustrie in de haven; ook vanwege gewenste strategische autonomie van Europa.
- Zorgen voor een goede bereikbaarheid en betrouwbare reistijd voor de logistieke goederenstromen van/naar de haven en op routes in de omgeving.
- Zorgen voor een goede bereikbaarheid en betrouwbare reistijd voor de mensen die in de haven werken.

Voor de verdere ontwikkeling en uitvoering van het Ontwikkelperspectief is de samenwerking binnen de NOVEX-gebied Rotterdamse haven leidend. De volgende stap in deze samenwerking is de fase die leidt tot een Uitvoeringsagenda NOVEX-gebied Rotterdams Haven.

Maritieme maakindustrie

De maritieme sector is een belangrijke economische sector in Zuid-Holland. Het grootste deel van de nationale maritieme sector (32%), bestaande uit bedrijven die schepen bezitten, ontwerpen, bouwen, onderhouden en repareren, bevindt zich in de Zuid-Hollandse Maritieme Delta⁵³. De kern ligt in de regio Drechtsteden dat zich vooral richt op maritieme maakindustrie: bedrijven en toeleveranciers in de scheeps-, water-, jachtbouw en offshore. Er zijn ongeveer 5.165 maritieme bedrijven in de Maritime Delta gevestigd, waarvan ruim 3.730 in de Rotterdam/ Drechtsteden regio.

De provincie zet zich in voor het behoud en versterking van de sector, via regionale samenwerking, bijdragen aan (innovatieve) projecten en het behouden en beschermen van ruimte. De sector heeft vooral behoefte aan watergebonden HMC-bedrijventerreinen. De provincie richt zich op het beter benutten van de beschikbare ruimte, onder meer via de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden (ROM-D).

Het provinciale beleid is grotendeels gebaseerd op de Regionale Maritieme Agenda die samen met de partners van het Maritime Delta netwerk is opgesteld. Deze agenda sluit aan op de nationale Sectoragenda Maritieme Maakindustrie. Deze agenda is bedoeld om de sector te beschermen als een nationaal vitaal belang, met fysieke ruimte als aandachtspunt. Ook is het belang van de maritieme maakindustrie opgenomen in het Rijksprogramma Ruimte voor Economie, en wordt gewerkt aan verankering in de nieuwe Nota Ruimte en het Omgevingsbeleid van provincies. Hiervoor wordt gewerkt aan meer inzicht in de vraag naar en het aanbod van ruimte voor bedrijvigheid, specifiek voor de regio Rotterdam-Drechtsteden. Uiteindelijk doel en resultaat moet zijn dat er een beeld is van de ruimtebehoefte op langere termijn (2030 en 2050), waarmee het Rijk helpt bij het behoud van locaties in Zuid-Holland.

De provincie zal hieraan bijdragen, met input vanuit de regio zelf. De regio Drechtsteden en de gemeente Rotterdam werken daarom aan een overzicht van locaties die het met hulp van de provincie wil behouden voor de maritieme maakindustrie. Dit kan een beeld schetsen van de behoeften van Zuid-Holland als Nederlands belangrijkste maritieme regio en onder meer via de Sectoragenda Maritieme Maakindustrie steun krijgen op Rijksniveau.

Tuinbouw

Om de innovatie- als agglomeratiekracht van de tuinbouwsector te behouden, en tegelijkertijd aan de wettelijke verplichtingen op het gebied van onder andere water (KRW) te voldoen en hiermee bij te dragen aan gezondheid van mens en natuur, brengen we de glas- en tuinbouw en de natuur beter in

⁵³ Maritime Delta bestaat uit belangrijke maritieme partijen, publieke partijen, marktpartijen, intermediairs en onderwijsinstellingen van Zuid-Holland tot aan Werkendam.

balans. Binnen het tuinbouwcluster is (nog steeds) sprake van verbruik van veel fossiele grondstoffen, gewasbeschermingsmiddelen en kunststoffen en staat de zoetwatervoorziening onder druk. De provincie Zuid-Holland wil de transitie naar een toekomstbestendig en duurzaam (glas)tuinbouwcluster versnellen, om de toppositie en de *'licence to operate'* te behouden. Dit betekent een inzet op een tuinbouwcluster zonder schadelijke uitstoot naar bodem, lucht en water. En een internationaal concurrerende tuinbouwcluster, waar bedrijven een gezond verdienmodel hebben. De opgave is om toe te werken naar een toekomstbestendig (glas)tuinbouwcluster, dat in 2040 zowel klimaatneutraal, circulair, als economisch rendabel is.

Er blijft voldoende ruimte voor primaire productiebedrijven binnen het (glas)tuinbouwcluster in onze provincie voorhanden als waarborging voor het voortbestaan van het hele cluster (de tuinbouwketen van veredeling, toelevering, teelt, handel en logistiek) als economische sector en voor voedselzekerheid. We zetten in op behoud van het bruto areaal van het cluster. Binnen het beschikbaar areaal dient de (door)ontwikkeling naar duurzamer, circulair en meer groen en blauw plaats te vinden.

Energie-innovaties

Zuid-Holland kent een sterk ecosysteem rondom energie, energietechnologie en energietransitie. Rondom Delft bevinden zich de belangrijkste kennisinstellingen op dit thema (TU Delft, TNO), met wereldklasse onderzoeks- en testprogramma's. Rondom het Haven Industrieel Complex (HIC) Rotterdam wordt ingezet op het opschalen naar een waterstofeconomie waaruit ook groene basisstoffen voor de (petro)chemische industrie geproduceerd worden. We stimuleren de innovatieve ontwikkeling van duurzame energie en innovaties die de energiebehoefte terugbrengen en zien dit als een nieuwe internationaal sterke economische sector voor Zuid-Holland. Het gaat dan bijvoorbeeld over de productie en herverwerking van zonnepanelen en -boilers, warmtepompen, batterijen, geothermie, industriële elektrificatie en windturbines.

Logistiek & goederenvervoer

Zuid-Holland is een belangrijk internationaal transportknooppunt, met de haven, de agrologistiek en de transportassen naar het Europese achterland. Een goede (internationale) bereikbaarheid en efficiënt en duurzaam logistiek systeem is een belangrijke randvoorwaarde voor onze economie. Er staat echter druk op die bereikbaarheid (we verliezen onze bereikbaarheids- en daarmee concurrentiepositie) en ook op de schaarse ruimte en de kwaliteit van onze leefomgeving. Dit vraagt om heldere (ruimtelijke) beleidskaders om enerzijds de versnippering en 'verdozing' van het landschap tegen te gaan, anderzijds om bij te dragen aan een efficiënt logistiek systeem (voorkomen onnodige kilometers). Voor grote (logistieke) ruimtevragers heeft de provincie al kaders opgenomen in het Omgevingsbeleid. De noodzaak om de logistiek te verduurzamen neemt steeds verder toe, aangezien in grote delen van Zuid-Holland de luchtkwaliteit onder druk staat en we het gebruik van fossiele brandstoffen willen terugdringen om de doelen uit het klimaatakkoord te halen. De invoering van 'Zero Emissie'-stadslogistiek is daarbij een belangrijke ontwikkeling die al in 2025 om inzet van de logistieke sector vraagt, en ook ruimte gaat vragen in en rondom de stad.

Als provincie staan wij voor het duurzaam bereikbaar houden van onze (economische) clusters en het (daarmee) versterken van onze concurrentiepositie, met behoud van kwaliteit van onze leefomgeving. Verduurzaming van de logistieke sector en optimaliseren van goederenstromen is hierbij een belangrijke randvoorwaarde, die nodig is voor een gezonde ruimtelijke en economische ontwikkeling in Zuid-Holland.

Vanuit ruimtelijk-economisch perspectief zetten we in op:

- Het bundelen en clusteren van logistieke activiteiten (vervoer, opslag, overslag, services) in de goederenvervoercorridors. We zetten in op goederentransport met kwantitatieve en kwalitatieve waarde voor de Zuid-Hollandse economie. De focus ligt op het optimaliseren van

de (agrologistieke) corridorstromen vanuit de Greenports en de importstromen vanuit de Haven van Rotterdam.

- Het zoveel mogelijk clusteren van distributiecentra op bestaande plekken. Daarbij stimuleren we dubbel ruimtegebruik en vergroening van zo'n gebied.
- Het versterken van ruimtelijk-economische sturing op de situering van bedrijventerreinen, XXL en hubs met logistieke functionaliteiten (handvatten voor goede locatiekeuze) in relatie tot de ruimte op de (vaar)weg en spoor, nabijheid multimodale knooppunten, energienetwerk.
- Het ondersteunen van de planologisch doorontwikkeling van de verslogistiek, met name in de Dutch Fresh Port, als grootste Agro Vers Food cluster van Nederland, en Greenport West-Holland.
- En hebben we, gelet op de woningbouwopgaven, aandacht voor stadsdistributie, bouwlogistiek en circulaire (grondstoffen)stromen. We gaan met gemeenten in gesprek over hoe pakketpunten, bezorghubs en stadslogistiek kunnen leiden tot minder busjes en bezorgmomenten in steden en straten. En hoe we ingroei van Zero Emissie goederenvervoer mogelijk maken. Zo verminderen we vervoersbewegingen in stedelijk gebied.

5.3 Gebiedsgerichte uitwerking

NOVEX Zuidelijke Randstad

De Zuidelijke Randstad, langs de Oude Lijn van Leiden tot Dordrecht, is het meest dichtbevolkte en verstedelijkte gebied van Zuid-Holland. Het gebied heeft een brede en diverse economische structuur met een kennisintensief netwerk van steden en een efficiënt logistiek-industrieel systeem. Wonen en werken zijn twee onderwerpen die daar sterk met elkaar verbonden zijn. Een goede balans daartussen is een belangrijke randvoorwaarde voor de toekomstbestendige ontwikkeling van de Zuidelijke Randstad. Om deze transitie vorm te geven heeft de provincie samen met de Rijksoverheid, gemeenten en waterschappen het 'Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad'⁵⁴ opgesteld. De samenwerkende partners binnen dit NOVEX-gebied willen de verstedelijkingsopgave onder andere benutten om het economische ecosysteem in dit gebied te verbeteren en onderling te verbinden. Ook willen we de verstedelijkingsopgave het vliegwiel laten zijn voor de circulaire economie en vice versa. Daarom zetten we in op de economische bepalende en krachtige sectoren van de Zuidelijke Randstad: de duurzame en transitiegerichte kenniseconomie, stadsverzorgende bedrijvigheid en dienstverlening en recht en ICT. Daarnaast sturen we ook op het soort economische activiteit. Economische activiteiten die gericht zijn op innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken, werkgelegenheid hebben voor alle opleidingsniveaus en bedrijven die optimaal gebruik maken van lokaal arbeidspotentieel.

Omdat ruimte in de Zuidelijke Randstad beperkt is, moeten we zuinig en tegelijkertijd creatief omgaan met de huidige (milieu)ruimte. We beschermen ruimte voor HMC-bedrijven. Daarnaast geldt zowel voor wonen als werken het uitgangspunt dat het zwaartepunt ligt bij betere benutting van de bestaande ruimte voor de transitie naar een duurzame samenleving en economie.

We stimuleren de transitie naar een circulaire economie en reserveren daar ruimte voor. De grote hoeveelheid inwoners en gevestigde bedrijven in onze metropoolregio zorgen voor een breed palet aan binnenstedelijke activiteiten, met grote druk op de beperkte ruimte. Tegelijkertijd vinden hier al de meeste circulaire initiatieven van Zuid-Holland plaats. De nabijheid van de Greenports en de haven- en industriegebieden biedt kansen om stedelijke retourstromen en circulaire bedrijvigheid zo goed mogelijk bij elkaar te brengen via hubs en verwerkingslocaties. De thematische speerpunten voor de Zuidelijke Randstad zijn daarbij circulaire bouweconomie en de stedelijke circulaire voorzieningeneconomie.

⁵⁴ NOVEX Zuidelijke Randstad (2024) Ontwikkelperspectief NOVEX Zuidelijke Randstad.

Voor de verdere ontwikkeling en uitvoering van het Ontwikkelperspectief is de samenwerking binnen de NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad leidend. De volgende stap in deze samenwerking is de fase die leidt tot een Uitvoeringsagenda NOVEX Zuidelijke Randstad.

NOVEX Groene Hart

Het Groene Hart is een unieke en vitale regio die voor grote uitdagingen staat. Klimaatverandering, bodemdaling en teruglopende biodiversiteit maken dat het gebied tegen natuurlijk, wettelijke en financiële grenzen aanloopt. Tegelijkertijd zijn er voor de toekomst van het Groene Hart kansen, zowel in termen van groene kwaliteit als in kwaliteit van wonen en economie. In het kader van NOVEX Groene Hart is een Ontwikkelperspectief opgesteld, met gezamenlijke ambities en uitgangspunten voor de toekomst van het gebied.

In het Groene Hart spelen zich tal van economische activiteiten af. Het is grotendeels een productielandschap met landbouw, recreatie en toerisme, maakindustrie en veel mkb-bedrijven. De transitie van de landbouw is voor de economie van het Groene Hart een belangrijk aandachtspunt. Recreatie en toerisme is een groeiende sector, mede als gevolg van de toename van inwoners in- en rond het Groene Hart. Naast het belang van de sectoren landbouw en recreatie/toerisme ligt de vitaliteit van de lokale economie voor de toekomst met name in de doorontwikkeling van een sterk mkb, de dienstverlening en de maakindustrie, in samenhang met de (kennis)economie in de (omliggende) steden. Daarom wordt prioriteit gegeven aan sectoren die passend en veelbelovend zijn voor kwaliteiten en leefbaarheid van het gebied en die de economie van het Groene Hart verder versterken.

Om hier invulling aan te geven wordt komende periode een Uitvoeringsagenda en een bijbehorende Regionale Investeringsagenda opgesteld. Parallel daaraan zal aanvullend onderzoek plaatsvinden. Op de voorgestelde onderzoeksagenda staan onder andere onderzoeken naar de ruimte die nodig is om schuifruimte te creëren voor de gewenste economische ontwikkelingen en onderzoek naar middelen en instrumenten waarmee gestuurd kan worden op het beter benutten, duurzaam en intensief ruimtegebruik van (nieuwe) bedrijventerreinen.

Groene Hart Werkt!

Een van de ambities van het Groene Hart is een volledig circulaire economie in 2050. Het Platform 'Groene Hart Werkt!' inspireert, verbindt en faciliteert ondernemers, onderwijs- en overheidsinstellingen als het gaat over de circulaire economie. De focus ligt hierbij op de thema's circulaire bouw, groene grondstoffen, maakindustrie en kunststoffen. Voorop staat het mogelijk maken of verstevigen van samenwerkingen tussen partijen die werken aan innovatieve circulaire initiatieven om de regionale economie te versterken en de arbeidsmarkt te verbeteren. Partijen worden uitgedaagd samen te werken en zo een bijdrage te leveren aan de verduurzaming van de economie in het Groene Hart. Via Platform Groene Hart Werkt! delen partijen hun kennis en netwerk en realiseren samen kansrijke (regionale) projecten. De provincie Zuid-Holland is een van de partners in dit netwerk.

NOVEX Schiphol

De NOVEX Schiphol richt zich op de ruimtelijke en economische ontwikkelingen en de bredere consequenties in de Schipholregio (die zich uitstrekt over delen van de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland). Met de gebiedsaanpak binnen de NOVEX Schiphol willen Rijk en regio de balans tussen de bijdrage van de luchtvaart aan welvaart en welzijn enerzijds en de brede impact daarvan op de leefomgeving anderzijds, versneld herstellen. Inhoudelijk borgen we de (internationale) connectiviteit van Nederland en sturen we op het stapsgewijs verbeteren van de leefomgevingskwaliteit in de Schipholregio. De doelstellingen uit de EU Green Deal en het Zero Pollution Action Plan zijn daarbij richting gevend.

Er ligt nadrukkelijk een vraag om ook verder vooruit te kijken. In lijn met de ruimtelijke puzzels van de vier provincies zal ook vanuit luchtvaart gekeken worden naar de toekomst van mobiliteit en de rol van luchtvaart daarbinnen in de periode tot 2050 en wellicht nog een doorkijk naar 2100. Hoe ziet het mobiliteitssysteem van de toekomst eruit en welke rol speelt schone luchtvaart en Schiphol daar dan binnen? Welke ruimtelijke vragen levert dat dan op?

Door een duurzame ontwikkeling van Schiphol in goede balans met de omgeving te stimuleren, kan de regio Zuid-Holland profiteren van verbeterde bereikbaarheid, versterkte concurrentiepositie, en een toename van investeringen in innovatie en duurzaamheid. Dit zal niet alleen de directe werkgelegenheid vergroten, maar ook indirect bijdragen aan de versterking van andere sectoren zoals innovaties, technologie en diensten, die afhankelijk zijn van internationale connectiviteit.

Hoofdstuk 6: Vooruitblik

Naar een toekomstbestendige economie

De kern van deze Ruimtelijk Economische Visie is dat wij willen werken aan een toekomstbestendige economie, waarin brede welvaart centraal staat. Om dat te bereiken krijgen duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit prioriteit in Zuid-Holland. Een duurzame economie richt zich op energietransitie, circulariteit, klimaatadaptatie en natuurinclusiviteit. Een innovatieve economie versterkt onze kennis- en innovatie-ecosystemen en de technologische maakindustrie, waarbij een uitstekende digitale infrastructuur een stevige basis vormt. Een inclusieve economie zorgt ervoor dat alle inwoners en ondernemers in heel Zuid-Holland toegang tot werk en voorzieningen hebben, waarbij we inzetten op beschikbare, bereikbare, nabije en betaalbare ruimte voor bedrijven.

Voor de verdeling van de schaarse ruimte prioriteren we de volgende economische activiteiten:

1. De 'basis(economie)' heeft voldoende ruimte nodig. Dat gaat om ruimte voor maatschappelijke en nutsvoorzieningen en stadverzorgende bedrijvigheid die nodig is voor het functioneren van onze samenleving. Maar ook om sectoren van (nationaal) strategisch belang, die een bijdrage leveren aan onze strategische autonomie.
2. We maken ruimte voor activiteiten die bijdragen aan de transitie naar een circulaire economie. Ook dienen bedrijven (de omslag naar) duurzaamheid en circulariteit prioriteit te geven in hun bedrijfsvoering. We bieden op termijn geen nieuwe ruimte meer voor bedrijven die in de toekomst niet duurzaam en circulaire willen produceren.
3. Voor ons toekomstig verdienvermogen zetten we in op onze sterke kennis- en innovatie-ecosystemen en de technologische maakindustrie. Innovatieve bedrijven beschermen en clusteren we rondom (bestaande) kennis- en innovatie-ecosystemen. We bieden voldoende ruimte aan start-ups, scale-ups en innovatieve maakbedrijven om te kunnen groeien.

De belangrijkste keuzes waarmee we deze regionale sturing vormgeven zijn:

- We beschermen en behouden ruimte voor bedrijven. Waarbij we speciale aandacht hebben voor HMC- en watergebonden bedrijventerreinen. Daarnaast onderkennen we het belang van bereikbare en betaalbare ruimte voor stadsverzorgende bedrijvigheid, (maatschappelijke) voorzieningen en de wijk economie voor een meer inclusieve economie.
- We zetten in op behouden en toevoegen van (mengbare) bedrijvigheid in woongebieden. Dit zijn onder andere de nieuwe woonlocaties (3 ha locaties), maar ook centrumgebieden en HOV-invloedssferen.
- De kracht van Zuid-Holland is haar diversiteit. We sluiten geen branches of sectoren uit, maar sturen wel kritisch op (rand)voorwaarden waar (bedrijfs)activiteiten aan moeten voldoen om ruimte in Zuid-Holland te krijgen. De bijdrage aan duurzaamheid, innovatie en inclusiviteit zijn daarin leidend en bepalen de 'license to operate' van bedrijven. Voor het beter benutten van de bestaande milieucategorieën en ruimte zetten we onder andere in op een verplaatsings- en herstructureringsfonds en samenwerking met onze partners.

Vervolgstappen

Met bovenstaande keuzes is op hoofdlijnen de visie en inzet van de provincie voor de komende decennia duidelijk en geven we uitwerking aan het Ruimtelijke Voorstel. De REV geeft richting tot 2050. De volgende stap betreft de herziening van het provinciale Omgevingsbeleid en het opstellen en realiseren van een uitvoeringsprogramma.

Herziening Omgevingsbeleid

Onderdelen van de REV zullen worden verwerkt in ons provinciale Omgevingsbeleid. Ons Omgevingsbeleid is continu in ontwikkeling. Daarvoor werken wij met jaarlijkse herzieningsrondes. De uitwerking van de REV in het Omgevingsbeleid vindt plaats via de eerstvolgende mogelijke

herzieningsronde die aan Provinciale Staten ter besluitvorming wordt voorgelegd. Als op onderdelen de uitwerkingen niet tijdig beschikbaar zijn benutten we daarvoor ook de volgende herzieningsrondes. Formele inspraaktermijnen maken onderdeel uit van deze jaarlijkse herzieningsprocedures.

Uitvoeringsprogramma

Voor de uitvoering van deze visie wordt een ruimtelijk economisch uitvoeringsprogramma opgesteld. Hierin beschrijven we hoe we onze ambities gaan bereiken en wat daarvoor nodig is. Een meer gedetailleerde planning voor de komende jaren en financiële consequenties is tevens onderdeel van dit uitvoeringsprogramma.

Samen (blijven) werken aan een toekomstbestendig Zuid-Holland

Om onze visie verder uit te werken en te realiseren blijven we ook de komende periode in gesprek met onze samenwerkingspartners. Een deel van het vervolg richt zich op de thematische en gebiedsgerichte uitwerking van de REV. De gebiedsgerichte beleidsuitwerkingen die nodig, pakken wij op via de daarvoor geëigende inhoudelijke netwerken en gremia waarin wij al met onze medeoverheden en andere stakeholders samenwerken. Daarbij willen wij ook gebiedsgericht met onze partners in gesprek blijven over de betekenis van de REV voor het betreffende gebied en welke keuzes er in een gebied gemaakt moeten worden om uitvoering aan de visie te kunnen geven.

